

GÂND ROMÂNESC

No. 6

ANUL I

OCTOMVRIE

1933

2

GÂND ROMÂNESC

PESIMISMUL CREATOR

Excesele filosofiei vitaliste duc, fără îndoială, la creațiuni de multă căldură, la sondaje interioare profund metafizice al căror interes nu poate fi negat. Însă de îndată ce năzuința de a accentua iraționalul depășește anumite hotare, ea intră în țara nedeterminatului, a anarhiei interioare și a impresiunilor confuze. Căci dacă această atitudine filosofică poate fi fecundă uneori pentru creația artistică, — datorită descoperirii unor noi câmpuri și orientări ale sensibilității — în domeniul politic și social ea poate duce la completa disoluție a cadrelor, la distrugerea lentă a valorilor, la anarhizarea și confuzia culturii. Reacțiunea de nuanță vitalistă, romantică sau umanistă, este așadar justificată și firească în măsura în care ea luptă pentru dinamizarea formelor culturii; când însă în numele vieții, a naturii și tendințelor sale, se renunță la orice disciplină și dispăre orice linie țărnuitoare a expansiunii, cultura se clatină pierzându-și suporturile.

Adevărata luptă a omului de cultură se dă în direcția salvării libertății spiritului prin dinamizarea formelor și prin continua lor adaptare la necesitățile vieții. Dar viața spiritului, pe treapta culturii, nu mai e un produs al naturii indiferente: ea e opera experienței proprii și creatoare a omului. Departe de noi gândul de a săpa o prăpastie între natura dispozițională și ereditară a omului și între cultură. Căci în momentul în care cultura devine formă abstractă, goală de conținutul, de substanța concretă a trăirilor interioare, ea dispăre sau își continuă agonia prin tentative răslețe de a-i face infuzii cu „viață“.

Puncte de reper au existat întotdeauna în viața culturilor. Negarea lor e unul din actele de trădare și de minciună al celor ce în numele „impetuozițăților“ interioare vor să salveze omul și umanitatea prin anarhia spiritului. Ne place să accentuăm și aspectul *pozitivist* al acestei chestiuni. Credința că nici o pietricică și nici un fir de păr nu-și schimbă poziția și nu se transformă decât în virtutea unor legi imuabile pe care spiritul omenesc le poate desprinde din

vâltoarea evenimentelor externe, a fost hotărîtoare în progresul achizițiilor științifice ale culturii. Această premisă a științei, înrădăcinată în puternica tendință de statornicie și siguranță a omului, a dat omnirii un suflu de libertate și încredere față de lumea externă. Frica nu creiază ci te silește să-ți cauți adăpost. Opera mare ce sfidează temporalul nu este operă de frică, ci de încredere, luptă și persistență dirijată. Elinul a trăit cu neputința de a domina fatalitatea, însă și-a creiat din nefericire, fericirea; din pesimismul existenței optimismul creației; el a reușit să uite imagina apocaliptică a destinului și umbra implacabilă a morții prin obiectivările spiritului său. Durerea existenței s'a transformat în bucuria creației care uită totul, deci și vremelnicia. Din acest motiv ni se pare că opera clasică iese din timp datorită admirabilei împerecheri dintre apollinic și dionisiac, dintre formă și conținut, dintre viața clocotitoare a patimilor și formele impecabile ale expresiei.

Durerea concepută izolat e cu totul lipsită de valoare; ea nici nu se poate desintegra din ansamblul psihismului; ea e, peste tot, o chestie de sensibilitate sau, mai exact, de temperament. Sentimentul profund metafizic al „incompletitudinii” poate devia la rândul său în anormal, dacă nu în patologic. În genere concepția tragică a existenței, izvorită din conștiința limitării puterilor de cunoaștere și acțiune ale omului, rămâne indiferentă atâta vreme cât se consideră în sine și pentru sine, fără corolarele ei pragmatice. Ea devine în cazul cel mai bun un stoicism de graniță sau un agnosticism cras, a cărui simbolizare succintă o prezintă un personaj al lui A. France care refuză să indice drumul unor călători rătăciți fiindcă „mai întâi de toate nu știe dacă... există sau nu există”.

Câți și-au dezvoltat însă efectiv toate puterile de cunoaștere, simțire și acțiune până la limita posibilităților trasate de natură pentruca din această perspectivă să privească neantul ca și rostul și semnificația trudnicei formații în religia personalității? Căci numai din acest loc privilegiat și greu de atins, îți poți da seama de resorturile adânci ale existenței, de valoarea și rostul vieții.

Durerea a cărei semnificație este întotdeauna determinată de o tendință interioară, variază ca întindere și conținut dela ins la ins. Lucrul e perfect explicabil psihologiceste. Punctul dureros apare într'o anumită parte a unității dinamice a psihismului, într'un complex specific individual cu conexiuni și cauze specifice. Astfel că se fac o seamă de abstracțiuni periculoase când se vorbește de durere în general. „A fi trist” are o replică imediată: „de ce”? Acest „de ce” stă la hotarul tendințelor ultime ale ființei umane care din adâncurile inconștiente dirijează puntea de comandă a conștientului. Con-

știentul însă își îndreaptă toată aparatul senso-motorică spre realitatea externă, spre clipa și situația imediată; el nu are alt scop decât de a orienta și de a adapta în vâltoarea evenimentelor externe. De aci urmează *acțiunea*, în vederea adaptării, care închide poarta inconștientului și odată cu ea încetează săgetările durerii celei mari, metafizice. Acțiunea binefăcătoare a *faptei* se vedește deci prin faimoasa ei putere de a așterne uitarea peste durerile profunde, de a da valoare clipei prezente. Americanilor — oameni ai faptei — li s'a adus învinuirea că își poartă pălăria înaintea capului. Puțin le pasă. Ei și-au creiat o mistică și o filosofie a faptei. Privesc viața cu încredere și în optimismul lor — adeseori copilăresc — se gândesc prea puțin la ororile morții, zădărniceii, nimicului și al întregii serii de negări care formează ciupercile otrăvitoare ale culturii orientale și ale Occidentului continental. Căci a sonda durerea pentru sine, a o fructifica pentru plăcerea diabolică de a vedea cum îți destramă fibră cu fibră unitatea interioară descompunând-o, e semnul că te găsești în pragul dezechilibrului. Câtă vreme această sinucidere treptată rămâne o chestiune personală, o privim cu ochii omului interesat de toate manifestările vieții; când însă în numele ei, te retragi în inchipuirea ta deformată înăuntrul unor hotare inaccesibile altora și de acolo privești disprețuitor spre lumea de care te-ai depărtat, învinuind-o de prostie, batjocorind-o, . . . ai îmbrăcat haina geniului sau, mai curând, a nebuniei. Căci îți poate pune cineva o îndreptățită întrebare: Ce ai făcut și ce ai creat, prin puterile mari care crezi că ți-au ajutat să ajungi în „țara” în care puțini ajung, pentru cei pe care îi disprețuiești, spre a-ți justifica astfel disprețul?

Fără îndoială că rădăcinile durerii și bucuriei — considerate ca elemente coloratoare ale concepției despre viață — sunt înfipte în dispozițiile individuale native. Dispozițiile sunt însă formă nedefinită și neconturată; hrana dispozițiilor vine din mediul social, din contactul cu valorile culturale. A pretinde că durerea și bucuria este dată ca atare prin ereditate este tot așa de absurd ca și a crede că bobul de grâu are spic. Însă bobul de grâu va da naștere spicului dacă va ajunge în pământ roditor. Durerea și bucuria sunt dimensiuni câștigate ale vieții. Nimeni nu este totuși numai durere sau bucurie, e vorba doar de o predominanță a uneia sau alteia. Afectele puternice, de orice natură ar fi, „bat la porțile gândirii” și cer „vesmintele vorbirii”. Expresia verbală e poate cea mai simplă, mai elementară formă a „catharsis”-ului, ce stă la îndemâna oricui. Fără expresie orice conținut psihic rămâne în domeniul neînțeleșului, poate al neantului. În această ordine de idei, B. Croce scrie: „Elaborând impresiile, omul se *eliberează* de ele. Obiectivându-le, el le separă de el

și li se face superior. Funcția eliberatoare și purificatoare a artei este un alt aspect, o altă formulă a caracterului său de activitate. Activitatea este eliberatoare tocmai pentru că isgonește pasivitatea. Aceasta explică de ce se obișnuiește să se atribuie artistului cea mai mare sensibilitate sau *pasionalitate* și cea mai mare insensibilitate sau seninătate olimpică. Cele două calificative se pot concilia pentru că nu desemnează același obiect. Sensibilitatea, pasionalitatea se raportează la bogata *materie* pe care artistul o absoarbe în organismul său psihic; insensibilitatea, seninătatea se raportează la forma cu care el subjugă și domină tumultul senzațional și pasional¹⁾. Omul care își exteriorizează în forme durerea, îi simte mai puțin povara; cu cât formele vor fi mai desăvârșite, mai estetice, cu atât posibilitatea de a-ți schimba privirea dela fermentul creației la creația însăși este mai pronunțată. Poate că gândul ce străbate ultimele două rânduri ale celei din urmă strofe din „Luceafărul” au adus compensația întregii dureri eminesciene. De ce? Pentru că „forma și esența divină” a marilor svârcoliri afective este în spațiu însă în afară de timpul ce măsoară clipa trecătoare.

Ne trebuie deci o durere activă și creatoare. Iar pentru a crede în sinceritatea și universalitatea durerilor, prezentați-le în forme estetice sau, dacă nu, arătați-ne că negarea și filosofia nimicului e concluzia ultimă a celor puțini și mari care și-au spiritualizat și ultima „celulă” a personalității.

DIMITRIE TODORANU

1) Cit. din T. Vianu, B. Croce (*Arhiva pt. Șt. Ref. Soc.* 1932, p. 658).

BRAȚUL

... pentru Ady

Intinde brațul alb pe care atâta l-am iubit,
Cu fruntea să-l sărut ca 'ntr'o metanie prelungă,
S'ascult mica-ți inimă cum svâcnirile și-alungă
Asemeni candelii, lumina, în noaptea unui schit!

Din mâini împreunate, fă gândului meu cupă!
Și ramura lui va 'nflori iar ca în trecut;
Țese-i din lungi degete de fildes, scut
Și nici-o vijelie nu o să-l mai rupă!

Intinde brațul nins, ca un inel
Să 'ncingă ochii care l-au iubit,
In noaptea albă'n care-un zeu suprem a risipit
Printre căderi de crini, înalte 'nvârtejiri de porumbel!

ION FOCȘENEANU

POVESTE ȚĂRĂNEASCĂ

Când Ludovica ajunsese în culmea dealului cu poala plină de fa-sole, strânsă mai mult de peste răzor, dela vecini, se opri să răsuflă. Ii bătea inima nu atât din pricina suișului, ori a poverii, — căci era o femeie voinică — cât de teama să nu o prindă hăițașii, „cu șurțul plin” și să o facă de răs.

Acum însă pământul dijmuit era departe și chiar de s'ar fi întâlnit cu ei, nu puteau ști din ce delniță vine.

— „Da, parcă ei nu fură destul, în minune să-i coacă” — se gândi acum femeea, răsuflând ușurată.

Șezând pe un mușoniu înțelenit, în mijlocul imașului, cu năframa neagră dată puțin pe ceafă de i se vedea părul brumat, cu chipul osos, înegrit și sbârcit de vreme, pe fondul albastru al cerului, femeea părea o pasăre mare de pradă, gata să-și ia sborul. Cu mâna streășină la ochi, se uita departe, spre casa al cărei acoperiș de țigla roșie era ca o uriașă floare de mac, aici, în mijlocul lanurilor verzi de porumb.

Se mutaseră în câmp, pe „moșia” lor, cum le plăcea să spună, de câțiva ani abia. Aici nu trebuie să le ții toate din mână; pământ aveau destul și mai din a lor, mai din a altora, creșteau vite, porci și li se umplea curtea de avere. Cât au stat în sat, abia puteau ținea două vaci rele și astea cu mare necaz; bucatele le erau totdeauna numai pleavă și erau nevoiți, nu odată, să cumpere ca să aibă ce semăna. Și uite, acum jirezile li's mari cât dealurile și patru boi ca patru flori rumegă în grădină.

Odată cu boii în poiată și turma din ocol, crescuse și vaza lor în sat, unde orice om atâta cântărește câtă avere are. Căci dacă până ieri-alaltăieri, mai putea spune cineva că Urcăneștii nu erau chiar de rangul întâi, acum de când feciorul lor mai mare, Valer, s'a întors dela cătane, unde a fost la „Kadetschule” și s'a însurat cu Ana, fata lui Triloiu, „bocotanul Tritului”, n'ar mai fi îndrăznit să spună nimeni așa ceva.

Nici ei nu se lăsau cu nimic mai prejos. Cumpărându-și clopote

la boi, ca să le vadă oamenii, duseră un car de fân unui om sărac, dealungul satului. Iși tocmiseră „la suciiu”, cojoace cu pene roșii, mărginești, cum nu aveau în sat numai cuscrii lor.

La biserică, Simion, bărbatul Ludovichii și gazda casei, căci bătrânii lăsaseră de mult cărma și trăiau într'o căsuță mică, lângă poartă, trecea tot mai în frunte până când ajunse în rândul din față, unde, scoțându-și burta înainte, parcă zicea celor din jur: „uitați-vă la mine, cine mi's eu”. Tușia în timpul slujbei cu gravitate, cum făceau și celelalte gazde.

Năravul vechiu însă, din vremea sărăciei, de a ciupi din a altuia nu l-a lăpădat. Un om bogat — își zicea Simion — poate să iee dela altul, are cu ce plăti. Când îl prindea cineva cărându-i bostanii, ori ducându-i znopii din claie, își îngroșa glasul, zicând:

— Ce, mă, eu is silit pe pământul tău? Eu am ce-mi trebuie...

Ludovica privea tabla mare a Urcăneștilor și îi creștea inima.

— Dacă am putea pune mâna pe pământul lui Botoș, care-i înglodat în datorii, am face o tablă de loc cum nu este alta prin împrejurimile astea, se gândea ea. Treizeci de iugăre, la trei copii!

Deși în sat datina era ca fetele să fie plătite cu bani și pământul să rămâie numai feciorilor, ei aveau de gând să dea și Marioarei pământ ca la oricare fecior. Dar până atunci mai este vreme, fata e abia de doisprezece ani; mai pot cumpăra. Și câte nu se pot întâmpla în cinci-șase ani! Dacă ar cumpăra pământul dela a lui Botoș ar avea o mulțime de încurcături cu întabularea.

De altfel nici locul lor nu era întabulat pe ei — se gândi Ludovica cu o undă de părere de rău.

— „Așa-i omul ăsta, lăsător! Ar fi putut s'o facă până acuma de sute de ori; bătrânul i-a zis destul și bani au avut. E drept că Simion al ei, e singurul copil la părinți, lui îi rămâne averea după moarte că n'are cui foc o lăsa, dar, vezi, omul trebuie să se asigure. Bătrânul e al ce nu-i și cu lăsământul tot vor avea ei cheltueli, acum, ori mai târziu.

Femeea se gândi apoi, așa într'o doară, că s'ar putea să-l înșele cineva pe bătrân, cum e în mintea copiilor, să-i iee pământul din mână. Valer al ei, ori altcineva...

— Asta ar fi apoi una!, zise singură. Până una alta ne-ar mai face cheltueli și ne-ar purta pe drumuri, pe la potracări.

— Doamne, la ce mă mai gândesc și eu, doar nu's oamenii chiar lupi.

Porni la vale pe drumul dela capete, unde iarba verde-strălucitoare, îi mângâia parcă picioarele sdrelite de vișele de mure de prin cucuruzi.

Era după cărat, târziu; de cules nu se apucase încă nimeni, dar porumbul, deși verde la frunze, era aproape copt. Toamna, cu ploile nesfârșite, cu noroi și neguri nu venise încă. Intr'amiezile erau tot ca în dricul verii, numai serile și nopțile luminate de lună, ca ziua, erau lungi și răcoroase. Ce veac dela Dumnezeu!

Ludovichii, intrând pe drumul mare, îi ieși înainte, ca din pământ, Urcan bătrânul, socrul ei. Ras, încălțat cu obiele albe de pânză și cu straița de piele în spate, bătrânul venia pe marginea cucuruzaștinii și când îi răsări noru-sa înainte, avu o tresărire și se opri deodată. Apoi porni iar la drum ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic.

— Dee Dumnezeu bine, tată!

Femeea ar fi vrut să se oprească și să-l întrebe unde merge, ce mai e pe acasă și alte multe.

— Da dumneata unde te duci, amu pe înserate, zise iar femeea, oprindu-se.

— Unde? Unde! Da mie nu mi-i slobod să mă duc nicăiri, numa vouă?, mormăi bătrânul în barbă și măsurând pământul cu cârja își văzu de drum. Trăgea opincile după el bătrânește și grăbindu-se, se tot uita spre răsărit ca și cum i-ar fi fost teamă să nu-l ajungă cineva din partea aceea.

— Hodoroaga dracului, șopti femeea, uitându-se după el. Bine că se duce și îmi mai rămâne mâncarea. Dă-l în turbare! Că altă treabă nu face, numa șede și mănăcă, iar de moarte nici gând n'are.

Până acasă se mai gândi la o soră a ei din Țicud, la ce va face mâine de mâncare și la un vițel ce făcuse viermi între unghii.

Dela poartă o văzu pe noru-sa, pe Ana șoșotind cu bătrâna și când se apropie de ele pricepu că ele schimbă vorba.

— Ce au astea de împărțit laolaltă? — se gândi ea înciudată și prefăcându-se că nu le vede. Își chemă fata în colțul din sus al târnațului, să-i ajute să dejghioace fasolea. Când fură singure o întrebă:

— Unde s'o dus moșu-tău?

— Nu știu că tăt s'o ascuns de mine. O vorovit și cu tetea și când o plecat, tetea l-o petrecut până la poartă și l-am auzit că zice: „bine, bine, așteptați-mă numai!”

Femeea se opri cu păstaia desfăcută pe jumătate și uitându-se țintă în ochii fetei, o întrebă încruntată:

— N'ai mai auzit nimic?

— Nu!

— Hm! Draga mami, zise mușcându-și buzele. Hm... vru să urmeze, dar văzând că se apropie bătrâna, își reteză deodată gândul. Mai târziu, adăugă pentru sine:

— Mi se pare că Ana e soiu de șarpe!

La cină, Ana nu se mai sătura de povești; toată era numai gură. De frumoasă nu era frumoasă; avea părul roșietic, ochi mici, vicleni și fața pistruită, dar Valer o iubea căci era fată de gazdă mare. Gurile rele spuneau că mamă-sa o făcuse cu un jidov pripășit pe la ei cu mașina de imblătit. Asta însă în sat n'avea nici o importanță.

Valer, un flăcău voinic cu mustața haiducească, da din cap și zâmbea la arătăriile ce le spunea Ana. Până a nu merge la cătane, între flăcăi, fusese cel dintâi, în tagma lui. Acum, spuneau oamenii, s'a prostit. Nu te mai poți înțelege cu el, ai crede că nu-i i bun capul, așa vorbește.

— Un om care s'a întors din „armată” — el nu zicea cătanie — cu gradul de sergent, nu se cuvine să meargă în uliță și să stee la palavre cu proștii, cari nu știu ce-i în lume, credea el. Ori și dacă merge, să le spună ceva vorbe mai frumoase, mai înalte, să-i învețe ceva.

Acasă vorbea scurt, tăios, având aerul că dă mereu porunci și când era strâns cu ușa și silit să spună mai multe, îl măsura pe adversar de sus până jos și începea întotdeauna: „apoi dacă-i vorba, apoi...” Așa învățase dela domnul căpitan, care spunea că „dacă-i vorba, apoi numai omul prost o ia drept, cel cu minte le face toate cu politică”.

Printre vorbe, Ludovica află că bătrânul s'a dus la Tăureni după tabac. Ii veni inima la loc.

— Cum își face omul spaimă în oase din nimic, se gândea ea. Ii iubea pe Valer că era „mare și frumos, ca bradul”.

De când s'a ridicat el și umblă între oameni, dela multe l-a scos pe tatăl său. Și numai cinste și omenie au avut după el până acum. „Știe-ne Dumnezeu ce-om avea de aci înainte”.

Pe la miezul-noptii Valer se sculă cu nevastă cu tot. În vreme ce își vâra cureaua în cioarecii cei noi, cu un fus rău, Ana îi văcsuia cismele. Asta nu o mai făcuse ea de când era în casa Urcăneștilor. Ludovica nu dormea și gândul acela chinuitor iar i se înfipse în inimă. Când văzu pe Valer gata de drum, cu bâta ghintuită cu ținte galbene, în mână și cu straița de piele de vulpe în spinare, ea îl întrebă din pat, ridicându-se într'un cot:

— Măi Valer, dragul mamii, unde te duci tu?

— Să aduc apă de unde se bat munții în capete. Unde să mă duc! La Moinești, să-mi iau ceva pe banii ceia dela ospăț, doar nu i-oi ținea în ladă să mucezească.

Își roti privirea prin casă și se întrebă, îngrijorat:

— Oare nu uit nimic?

După ce ieși, Ana îi strigă din prag:

— Apoi, măi Valer dragă, mie să-mi aduci boi de ăia cu cornițele vârite în ochi că ăia îmi plac — și isbucni într'un răs gălgăit de nu era să se mai oprească.

Răsul ăsta, în cap de noapte, nu-i plăcu soacrei. Cu gândul tulburat de bănuială se dete jos din pat, își făcu de lucru pe-afară: „să-l scoale pe Simion să-i aducă paie la cuptorul de pâine“, în adevăr pentru a-i spune omului ce are pe suflet. Simion dormea în șură, pe răsboiu.

— Dormi? întrebă femeia.

Omul se întoarse pe cealaltă parte și femeia se așeză pe o talpă de răsboiu, lângă el.

— Măi omule, de ce s'o dus Valer de acasă singur? Și ieri, pe la ojiță s'o dus și tată-to! Unde s'o dus?

Tu știi că ăștia nu o cumpărat nimic toată viața lor, să nu te cheme și pe tine și amu, ne supărat, ne nimica, Valer se duce la târg singur.

Omul plescăi din gură ca atunci când lovești apa cu palma. Femeia continuă:

Bine, omule, eu nu zic nimic, da de câteva zile și mai cu seamă ieri, toată ziua, i-am auzit șoșotind prin grădină. Și coita asta de Ană umblă îmbrobodită înapoi și se rânjește de gândești că amu îi mireasă.

— Ei, dracu, așa-i ea!

— Bine omule, bine! Eu ți-am spus. Dar visul meu nu-i a bună. Locul nostru tot stă încă pe bătrân, pe tine nu-i pus nici o brazdă. Să dee Dumnezeu să mințesc, dar îi vedea tu că ăștia îl duc pe bătrân la Turda, de nu o mers chiar azi și îl fac de scrie locuțul nostru pe ei. Ne fac de minune și ne lasă pe drumuri, amu, oameni bătrâni.

Simion se trezi deabinelea. Ii fulgeră prin minte gândul că s'ar putea întâmpla cecece îi spunea nevasta și îl pătrunse ca un fior rece până în măduva oaselor.

— Ei, dracu! clătină el din cap. Ii venia să râdă că s'a și putut gândi măcar la așa lucruri. La ușă, Ludovica se opri și zise ca pentru sine:

— Bine, bine. Treaba ta! Da bătrânul e în mintea copiilor, îl poți cumpăra cu un ciocan de vinars și cu o pipă de tăbac. Și porodița asta a lui Triloiu nu-i fel bun.

Simion își trase țolul pe cap, încercând să adoarmă iar. Ludovica însă îi răscolise un roi de gânduri, ce nu-l lăsau să ațipească. Printre toate o hotărîre puse mai ales stăpânire pe el: să reguleze socotelile cu întabularea, îndată ce s'o întoarce bătrânul acasă. Răsucindu-se de pe o parte pe alta, stete în așternut, gândindu-se la tot

felul de lucruri cari n'aveau nici o legătură cu el, până se crăpă de ziuă, când adormi buştean.

Până la amiazi Ludovica își bătuse fata că nu știe să împungă odată cu acul, își boscorodi omul și se sfădi și cu niște vecini, ai lui Sasă Ilă, cari îi zdrobesc cucuruzii cu porcii.

Nu cumva ăștia s'or fi înțeles cu hoții ăia a lui Triloiu și bătrânul s'o dus la ei de cu ziuă, iar la noapte, va veni și Valer acolo și s'or duce cu căruța lor la Turda? Asta o fi!

Să se ducă Ludovica cu furca până acolo, nu-i potrivit, de ea se feresc și n'o să afle mare lucru. Și apoi „nici nu-i bine să meargă muierea cu furca în brâu, alungul hotarului”, vorbă apucată din bătrâni. Să-l trimeată pe Traian după funia cea lungă, așa ca să-și facă treabă, să-i spuie să vorbească cu slugile și cu copiii.

Dacă ar avea copilul mintea ei, cum i-ar mai putea descoase! Dar Traian e tânăr și-i prost, o să se dee de gol.

E mai bine să aducă numai funia și să bage de seamă dacă li-e acasă calul. Dacă nu, știe ea unde-i.

— Trăiene dragă, să nu te puie păcatele să șezi că scot două piei de pe tine! Înțelesu-m'ai?!

— Înțeles, da cum să nu înțeleg, strigă băiatul, bucurându-se că scapă de acasă. După deal însă copilul se întâlnește cu niște prieteni, care îi arătară un briceag cu plăsele de os de pește. Se așezară pe marginea șanțului și începură să se târguiască; Traian spunea că el are bani și vrea să-l cumpere. Nu-i avea la el că nu și-a luat haina, da i dă el, când se mai întâlnesc. În ecleeja popii sunt bani și unii din băeți îi văzuse cum „se bat” de ies din ei vâlvătai vinete.

Ajungând la Triloiu (cuscrii locuiau și ei în hotar) Traian ceru funia și plecă. După ce se depărtă ca de o svârlită bună de casă, se oprî și începu să strige:

— Tete Ioane! Tete Ioaaanee!

Ioan, fratele Anii, mătura curtea; auzindu-l pe Traian strigând, crezu că a uitat ceva și ieși la poartă:

— Ce-i mă!

— O zis mama că acasă vi-i calul?

— Ba nu, spune-i că l-am trimis la potcovit. Traian cu funia făcută colac pe mână, porni spre casă, în fugă. Soarele sta să sfințească.

* * *

Ludovica sta dinaintea ușii și depăna niște fuse încâlcite. A bătut-o Dumnezeu cu o fată și o noră cari nici pune pe fus nu știu. Toate's pe grumazul ei. Și încă mai zic oamenii că a fost fată harnică!

Mânca-i-ar pustia hărnișagul! Că numa fala a fost de tot neamul ei. Și găzdăcie legată cu ață de lână...

— Da hai încoace, mâncate-ar mirarea să te mănțe, ce mă tot porți... Firul se rupsesse și fusul, sărind din ciur se rostogoli departe. Nevoită să se întinde de-i pârâiau oasele, îl apucă de un capăt și smucindu-l, îl rupse iar.

— Ptiu, că de astea n'am văzut de când mama m'o făcut. Țsta tot trebuie tors din nou. Nu se ține nici un fir. De astea n'am pățit de când sunt și azi, mâine vine piuarul. Pe noi ne apucă Crăciunul torcând. Când vom toarce și de glugă și de cioareci!

Trei muieri la casă. De asta a mea nici nu ți-i așa de ciudă că-ți copilă, amu învață. Da doar astalaltă îi bătrână. Trebuie să facă la bărbat.

— Vai mira-s'ar târgurile și țara de lucrul vostru că numai mi-ați clăcuit ast' țâr' de lână. Firul se rupse iar și ea trânti ghemul în ciur.

— Desfacă-l cine l-o făcut. Dacă i-o trebuit bărbat trebuia să învețe să lucre. Luă ciurul și intră în casă, împiedecându-se de prag:

— Arde-ați, să ardeți că toate-mi ieșiți în cale.

Se duse să desfacă lanțul la porci căci se înfășuraseră și pot muri acolo spânzurați că nu le are nimeni grija. Scroafa veni la ea și da să-i prindă rochia:

— Hața, ne! Da ce-i? Nu te-am umplut azi odată de mâncare? O lovi strașnic cu piciorul în coaste și scroafa umplu curtea de guițături.

— Tu ai căpiet, tu muiere, îi zise Simion din gura șurii, de bați porcii în pripon?

Ludovica nu-i răspunse. Dinspre deal venia o căruță și ea se repezi să-i iasă înainte.

— Măi Gheorghe dragă, n'ai văzut pe Valerul nostru și pe moșu-său prin sat? Nu s'o oprit cumva la făgădău că s'o dus de aseară la moară și nu mai dă Dumnezeu să vie, nici cum.

— Nu, lele Ludovică, eu vin dela Ghiriș, am fost după benzină, la mașină, da nu i-am văzut.

Ludovica se întoarse înapoi, uitându-se spre Dealul Crucii; se uitase de atâtea ori că o durea gâtul.

— Ei Trăiene, Trăiene, mâncu-ți mămăliga! Ce ți-oi da eu, de și Dumnezeu o să plângă de mila ta...

Incepea un lucru numai ca să fie început; apoi îl arunca, băgând vină la toată lumea și legându-se de toate.

Nu-i spusese nimeni, dar ea era încredințată acum că cei doi s'au dus la Turda să-i iee locul. Ai casei vedeau că azi „are ziua ei” și își vedeau de lucru care pe unde putea, numai s'o ocolească.

Câteodată se gândea că își face inimă rea pentru nimica toată; numai ce-o să-l vadă pe Valer, ivindu-se în deal cu doi bouleni, de ți-i mai mare dragul să te uiți la ei. Și, poate, bătrânul s'o fi dus într'adevăr după tăbac că s'o mai dus el, în gută să-l mănec.

Când însă o vedea pe Ana, umblând de colo până colo, gătată și pudărită, cu năframa pe ceafă și cântând de nu-i ajungea curtea, o strângea, parcă, ceva de gât.

Noru-sa o privea clipind din ochii mici și vicleni, cum fierbe — și parcă ar fi vrut să zică: „acum oricât te-ar stropși, pământul tot al meu îi”.

Ludovichii îi venia să se repeadă la ea și să-i dee un pumn de să între în pământ.

La scăpătatul soarelui, își luă omul de scurt și îl trimise pe vale înaintea lui Valer să-l aștepte și să-l întrebe: „acolo-i târgul?”

Simion îi trase câteva paști și boboteze. — „Ești ne bună, ce-i cu tine, de n'ai stare și îi împrăștii pe toți de lângă casă?” — Dar până la urmă, nu avu ce face, își luă în mână un călcâi de pâine, o bătă, subsuoară, și plecă.

În drumul țării se lăsă într'o dungă, la umbra unei tufe de salcâmi și îl fură somnul.

* * *

Pe la cina cea bună nimeri Valer și cu bătrânul, puțin călit.

N'a fost mărturie (la târg) și și-a bătut picioarele de a nimica. Pe bătrân l-a aflat pe drum, lângă Coconul. Tot spunea că-i slab și prăpădit, după o viață de lucru. Și nu-i are nimeni de grijă... Ar trebui să-l țină ca pe palmă că le-a câștigat atâta avere.

— Milos ești, dragul mamei și numa amu!

— Voiu avea eu grijă de moșu, săracul, de aci înainte, zise Ana.

— Tu să fi avut grijă de Sureiu Spătarul, ăla ți-o fost moș. O murit la Roșca, în cotețul de găini, cu capul pe găinaț, i-o rase Ludovica.

Valer rămase trăsănit. În primul moment crezu că acasă știu toți, că l-o fi întâlnit cineva pe drum și spunând la ai lor, l-au dat de gol.

Poate Ana, cum e ea, slobodă la limbă, nu s'o fi putut răbda și scăpând, proteste, vr-o vorbă i-o fi făcut pe ceilalți să înțeleagă. Muieră, tot muieră! Cum însă mama lui nu pomenea nimic și nici nu se lega de el, crezu că femeile au avut laolaltă vorbe slabe, muierăști și cine știe ce le-o fi sărit în nas. Le lăsă să-și spele gura cât or vrea și ieșind afară, se furișă în căsuța bătrânilor.

— De unde știu ăștia, întrebă el pe bunica lui.

— Știu în foc, să-i mănec. Cine știe ce au; da de știut n'au de

unde să știe. Bătrânul sta întins pe pat și bătrâna bătea ouă într'un blid, să facă păpară la mămăligă. Când să iasă afară, Valer izbi cu ușa pe mamă-sa.

— Mamă, dumniata de ce ascuți la ușă, nu ști ce păcat mare-i?!?

— Amu dă-mi pace cu păcatul. Că tot una mi-e mie, să mă cufund în păcate ca Lenuța din poveste.

— Dacă tu, dragul mami, n'ai frică și gând dela Dumnezeu și ne lași pe drumuri, pe mine și pe tată-to care te-am făcut și te-am crescut; amu la bătrânețe... Dacă tu nu te gândești la sora și la frațele tău mai mici, cari s'o trudit aci pe pământul ăsta, apoi...

— Nu s'a gândi el de frate-so și de soru-sa, să se gândească cine i-o făcut. Și dumneata cu o rochie ai venit aici și aia o ai și amu, țipă Ana din ușa bucătăriei.

— Tuuu! Ludovica se repezise la oala de mămăligă și dacă Valer n'ar fi prins-o îndată, i-ar fi dat cu ea în cap.

— Lasă-mă, s'o omor, s'o omor. Plăcinta și colacu ei! Lasă-mă!! Ptiu. Că n'oiu ajunge să-i dau batăr una. Lasă-mă! Lasă-mă!!

— Las-o să vie numa 'ncoace că-i stâng eu soarele, zicea de altă parte Ana.

— Tuu! Să vii în casa mea și să-mi furi locul din gura copiilor, tuu! Una care te-o făcut mumă-ta prin șanțuri cu jidovu Bebos! Tu spurcăciune, tuuu!

— Lasă mamă, nu te mai necăji, o opăcea Valer, ținând-o de mâni și stându-i în cale. De dumniata n'a fi rău. Te-om lua la noi și dacă îi vrea îi face ceva, dacă nu, ce ți-a trebui îi avea.

Ii sta la umbră și îi toarce.

— Pe mine să mă țineți voi ca pe o chilavă, din truda mea. La care am lucrat treizeci de ani! Eu să mânc atunci când mi-ți pune voi în blid?

— Afară din casa mea că v'aprend! Afară!

Scăpând din mâinile lui Valer, Ludovica se repezi în casă, înșfăcă de un capăt așternutul pe care dormiau cei doi, îl trase după dânsa afară și îl asvârli prin curte.

Ana țipa și ea de răsuna hotarul. Valer se ciuduli rău, vru să se repeadă la mamă-sa, s'o bată, dar se stăpâni și începură să-și adune hainele. Înțelegând că în noaptea asta tot n'ar mai fi fost chip să doarmă în casă și mai ales că se temeau să nu pice peste ei tatăl lor, se duseră să se culce în podul poieții.

— Marș înainte, îi comandă Valer Anii, când fură singuri. Nu ți-ai putut ținea fleura.

Traian, care știind ce-l așteaptă acasă stătuse ascuns prin cucuruzi până întunecase bine, veni încet lângă soru-sa și amândoi se

furișară în colțul de jos al târnațului, unde adormiră îmbrățișați, în vreme ce mama lor striga de credeai că arde casa . . .

* * *

Simion se trezi târziu, ud de rouă și înghețat pe jumătate. Incepu să-și sudue nevasta care îl face de umblă de a lela și îl trimite ca pe cel din poveste, să-i aducă mană.

În sat, lângă făgădău era plin de căruțe și înăuntru, se auzea zarvă mare. Intră să iee o porție de vinars ca să se mai încălzească. Oamenii erau de prin satele vecine și se întorceau dela Turda, unde câștigaseră un proces cu jidovu din sat.

Din vorbă în vorbă, îl rugară să le plătească un adălmaș că doar și-a vândut locul la fecior. Unii trecuseră pe la notarul public și, fără să vree, aflară că bătrânul și-a pus locul pe Valer, pe nepot. Credeau că s'o fi învoit Simion ca să nu facă două cheltueli. Dar, oricum, lucrul trebuia udat, ca să fie mai trainic.

— Plătesc dară, zise Simion, simțind cum începe să se învârtească făgădăul cu el. Cum să nu plătesc!

Ceru o porție de vinars și o bău dintr'o înghițitură. Îl ardea ceva într'ânsul și mai ceru una. Pe cea de a treia o lăsă pe masă neatinsă și o luă la fugă spre casă, fără să zică o vorbă. Urcă dealul ca și cum ar fi vrut să ajungă pe cineva din urmă, apoi se opri. Porni încet și iar se opri, gemând: „hm, hm”.

Gândul că a rămas deodată sărac îi răvăși mintea; nu mai simțea nimic, nici pământul de sub picioare, nici crengile de salcâm ce-i plesneau fața în fuga prin cimitir.

Bolborosea și nu știa ce. I se părea că merge pe undeva, într'un loc necunoscut, că înoată printr'o apă neagră, sărată, că se înădușe. Fugi o svârlită, apoi se opri și iar o luă la fugă: „îi omor, îi omor”, rostea fără să-și dea seama ce spune.

Îi venia să răcnească, să se scoale și morții, să se trântescă și trăgându-se cu burta pe pământ, să mânânce țărână.

Ajuns acasă, luă din gura podului securea și din tindă, lovi ușa casei de o făcu țândări.

Lampa era trasă, în casă plutea o lumină galbenă, spălăcită; la masă sta femeea cu năframa pe ochi și obrajii înmormântați în palme. Se gândea . . .

Când deschise ochii, după trosnitura uluitoare, zări pe perețele din față arătarea eumplită a omului, cu securea gata de lovire.

Cu obrajii scofâlciți, ca de mort, în colțul gurii strâmbate două dăre albe de spumă, Simion, gâfâi ca o țâșnătură de aburi, dintr'un gât șuerător de oțel:

— Unde-i curva și tâlharul?

PAVEL DAN

HANUL DINTRE PLOPI

Se 'ntâlnesc potecile pădurii vechi
In poiana plopilor cu creste ude:
In pridvor se 'mbie frați și rude
Și deșartă 'n umbră cupele cu vin.
Lin coboară pe fâgașuri pădurene
Fete mari cu gura mică și cu ochi de peruzea,
Cântecul răzbate prin perdea
Și strecoară lacrimi prin gene.

Se înșiră rotogol perechi
Și svâcnește 'n salturi repezi sânul plin;
Strigătul rotește în urechi
Și'n mireazmă vie de pelin...

Căci întârzie azi nuntă mare
In poiana unde zările clipesc —
Unde paserile, stoluri, se opresc
Să sărute prundul din izvoare.

S'ar părea că vremile demult
Din împărăția lutului își strâng
Anii de 'mbuibare și tumult,
Când bătrânii sfătuiesc și frâng
Pasu 'n furtunatic joc străbun
Vălurat de fluier de alun.

— Numai hanul plopilor învie
Sărbătorile din vremuri de poveste
Și innaltă cântec de beție
Primăverii fluturând pe creste...

RADU BRATEȘ

ÎN LUMINA PRIMĂVERII

Ce plăcere să zăbovești prin cartierul acesta nou, în soarele tinăr de primăvară! Nu e prea mare, abia câteva uliți, înflorite de case proaspete, albe, cu coperișul luminând din țigla roșie, ca un jărătic. Mireasma bradului și a rășinii, din scaunul coperișelor, adie la fiecare undă de vânt, dilatând nările, aducând aminte de munte, de răcoare, de seninătate. Nici o miasmă nu s'a încuibat încă între ziduri, în curți, din prea îndelungată așezare omenească. Clădirile, în stiluri diferite, partere toate, locuințe de patru-cinci camere, ori și mai mici, în bătaia soarelui de primăvară parcă au eșit anume la vedere, curate, împodobite simplu, ca niște neveste tinere și harnice. Și ca și când ar întreba pe trecător: „Vă place?”

Dovadă că plac, că oamenii își odihnesc cu bucurie privirile asupra lor, e roiul de trecători cari, eșind în această margine de miazăzi a orașului să se sorească, uită de drumurile și cărările ce duc mai departe, se tot întorc pe cele câteva străzi, se opresc în grupuri și fac semne către clădirile cele nouă, tot laudând poziția, arhitectura, eleganța lor sobră.

— Ai dracului Valahii ăștia, au gust. Au stil. Ce case luminoase, văratice!

E multă lume străină care vine pe-aici la plimbare. Și, cartierul care se infiripă, e aproape numai românesc.

Cu cât birue primăvara, trecătorii sunt tot mai mulți prin cartier. O droaie de copii aleargă și chieue pe ulițele nepietruite încă. Unii gânguresc în cărucioarele albe, albastre, verzi, în pânzeturi de spumă albă, sub plapome delicate, innecându-și privirile mirate în azurul cerului, surâzând neștiind de ce, sau începând să țipe deodată fără nici o pricină. Părinții se apleacă asupra cărucioarelor, cari se opresc mereu. Și soarele bate necurmat, și o toropeală se strecură în trupurile uscate ca și în cele fragede. Și îndeamnă la somn.

— Sănătos loc, sănătoasă regiune! Ai noștri trăesc de veacuri jos în vale și nu s'au gândit să clădească aici!

Ei, parcă Românii s'au gândit anume! Aici au aflat parcele de vânzare, alții au fost împroprietăriți. Dacă era după ei, parcă ar fi venit la marginea orașului, dincolo de bariera trasă de țigăniea maghiarizată și calvinizată! Departe de birourile în cari cei mai mulți lucrează ca slujbași ai Statului sau ai orașului, cu făgădueli de lumină electrică și canalizare, cu nădejdi de trotuare poate peste vreun deceniu. Fără piață, fără prăvălii, departe de toate.

Dar au soare, au lumină, și-s feriți de curenții din vale.

Nu lăsăm o zi senină, în cap de primăvară, să nu cercetez cartierul cel nou. În el adia mireasma câmpului ce începea să inverzască: fânațele îl înconjoară de trei părți. Mireasmă de pământ umed, de iarbă și burueni proaspete, de ploaie calduță, adusă de adierile dela miazăzi. În restimpuri de liniște se auzia ciocârlia, pierdută în marea albastră-verzie a ceriului. Ușurel-ușurel gândul ațipește, și închipuirea te duce departe, îndărăpt cu ani, în copilăria de-acasă, din sat, și te regăsești pe tine cel nevinovat, cel lipsit de gânduri și înfrățit cu lumina și căldura soarelui și cu mireasma tare a pământului gata de nouă rodire. Ce plăcere să faci o bae în inconștiența fericită a copilăriei!

Intr'o după amiază scaldată în lumină, printre trecătorii veseli și copiii gălăgioși, am zărit trecând cu insistență, o umbră de femeie, la brațul unui domn în vrâstă. Priveau amândoi în pământ și sileau să scape din mulțime, ea mai grăbită parcă decât el. Am avut brusc senzația că s'a pus o pată pe soare, că lumina în care ne scăldam s'a răcit deodată. Apoi senzația se schimbă: simții prezența unei răni adânci, nu puteam bine localiza: în mine sau materializată afară de mine. Imi păru cunoscută femeea. Câteva trăsături ale feței, văzută în repede strecurare printre oameni.

Era o fată sau o femeie tânără, sfârșită. Nu se putea numi slabă, era uscată. Așa de uscată, încât umerii obrazilor impungeau ca de lemn prin pielea veștedă, iar în loc de ochi nu mai avea decât două prăpastii negre. Scheletul deșirat părea că sună din încheeturi. Cum mai putea merge? O susținea și o ducea bătrânul? Dar dimpotrivă, părea că ea îl trage înainte.

Nu-i salută nime, nu se uită la nime, ca și când n'ar fi fost din oraș, ba nici din lumea asta.

Și totuși, femeea îmi păru cunoscută!

Incotro se silesc?

Cred că toți cei cari i-am zărit am simțit un junghiu de ghiață în după amiaza aceea caldă de primăvară. Poate și rana aceea adâncă de care am pomenit. Un restimp numi copiii mai vorbiră. Cei mari, bărbați și femei, rămaseră tăcuți, cu privirea dusă după cei doi. Și

umbre de tristețe coborâra pe fețe, ca și când soarele ar fi tot scăpat după dungii de nor. Și erau pline de-o maiestate tragică aceste fețe omenesti! Și parcă nime nu mai avu plăcere să se plimbe în după amiaza aceea, prin cartierul cel nou.

Toți au simțit instinctiv că cei doi fug de oameni să-și ascundă nenorocirea lor. Ca fiara rănită care se înfundă în desiș de codru, să moară.

Nici un pas nu i-a urmărit. Și după ce intrară în strada cea mai periferică a cartierului, în care nu erau decât trei clădiri, dar unde soarele bătea până aproape de asfințit, nime nu mai trecu prin strada aceea. Și nici pe copiii nu-i lăsau să alerge pe acolo.

Cei doi șezură pe-o bancă, învăluți de lumina și căldura cerului de primăvară.

În drum spre casă mi s'a lămurit senzația acelei răni adânci, deschise. Am bătut câmpii multă vreme întrebând de izvorul răului, a suferinții în lume. Și am rămas cu impresia definitivă că apariția acelei femei în cadrul strălucit al primăverii, era o înfruntare amară adusă soarelui, luminii, căldurii, vieții.

O cunoscusem vreodată pe femeea aceea? Nu mai aveam siguranța dela început. Câteva trăsături ale feței! Dar nu erau acelea liniile tragicului?

Nu mă ardea de-acum decât o singură dorință: Doamne, s'o vindece soarele! S'o vindece primăvara!

Și știu că toți cari o văzuseră la brațul bătrânului, silind să se ascundă, au avut aceeași bătae a inimii:

— Doamne, s'o vindece soarele!

I. AGARBICEANU

FUGA

Vin zorii cătră sat sburdând ca miei
Pe dealul răsturnat de-acurmezișul
Și pomii deșteptați dau fuga'n curte
S'ascundă case albe cu frunzișul.

Biserica și 'nalță gātu'n slavă
Și cată cu mândrie'n depărtare,
Căci numai ea, din tot cuiarul verde,
S'a 'nзорzonat cu pene roși de soare.

Pe uliți adâncite spre ponoare
Răsbate viața'n gesturi triumfale
Și-o ciurdă de viței, cu coada steaguri,
Alungă fumul negurii la vale.

MIRCEA MARC

STATUL ROMANO-CATOLIC ARDELEAN

Este unul din caracterele esențiale a moravurilor noastre politice — e dureros s'o spunem, dar o facem pentru respectul adevărului — ca acei care ne guvernează, să sacrifice adeseaori, cu o ușurință cel puțin ciudată, superioare interese de Stat, intereselor electorale de partid.

Această atitudine a păturei noastre conducătoare față de problemele sociale la ordinea zilei, dacă era cu urmări grave în țara veche, după unire a avut consecințe și mai dăunătoare. Căci în trecut conflictul între un scop obștesc și unul electoral se lichida numai între noi Români, mai adesea în defavoarea celui dintâiu, firește, însă după întregirea țării, minoritarii au fost aceia care au profitat în prima linie de această stare de lucruri. În adevăr, minoritarii au isbutit să-și puie în valoare inadmisibilele lor revendicări în detrimentul populației autohtone, mai ales cu prilejul luptelor dintre partide, care n'au ezitat să recurgă rând pe rând, în pragul puterii, la concursul interesat al acestora.

Astfel în Ardeal Ungurii, în Bucovina Rutenii, în Dobrogea de sud Bulgarii au scontat în alegeri cu un uluitor succes, pactele electorale încheiate cu partidul din fruntea țării, fiind pur și simplu favorizați în dauna Românilor în rezolvarea litigiilor cu diverse aspecte sociale.

O gravă problemă a Ardealului și deci a întregii țări, care se discută la noi de mai bine de un deceniu, fără ca guvernării noastre să fi isbutit a o rezolva, așa cum o cere dreptatea cauzei, este și aceea a Statului romano-catolic ardelean și a averilor deținute de dânsul, deasemenea căzută jertfă pe prihănitul altar al intereselor electorale.

Averi considerabile în valoare de peste un miliard de lei, cu un îndiscutabil caracter de averi publice de Stat, astfel cum le-am primit moștenire dela fostul Stat ungar, au rămas în mâinile unei organizațiuni — Statul Catholic — care sub vechiul regim era considerat ca organ subaltern al Statului, dar care îndată după ce Ardealul s'a alipit României, pentru a se putea menține în slujba maghiarismului, și-a renegat noul stăpân.

Iar cărmuitorii noștri cei de ieri ca și de astăzi, nu decid intrarea în legalitate, adică în drepturile conferite Statului român de tratatul dela Trianon, ca succesori al vechiului Stat ungar în ce privește menționatele averi, pentru a le da destinația naturală de susținere a instituțiilor de cultură românești și în special a Universității din Cluj, cea mai îndreptățită la aceste averi, în baza chiar a actelor de fundațiune. Aceasta numai pentru a nu îndispune o forță electorală minoritară, a Ungurilor din Ardeal, pe care să-și poată sprijini vocațiunea la guvernare, în baza capriciosului vot universal...

Și asistăm astfel, sub regim românesc, la o acțiune de necrezut, surprinzător de temerară: averi publice de Stat, sunt folosite de Statul catolic, o organizație nerecunoscută de legile țării, pentru scopuri iredentiste maghiare.

Aceasta e în câteva linii sumare enunțarea problemei Statului catolic și a averilor pe care le deține. Vom trece la documentarea ei, mărturisind dela început că această sarcină ne este mult ușurată de jurisprudența constantă a instanțelor noastre judecătorești cu privire la situațiunea juridică a acestor averi și de lucrările specialiștilor în materie, majoritatea autori unguri, cele românești fiind datorite aproape exclusiv d-lui O. Ghibu, profesor al Universității din Cluj, un competent cunoscător al problemei în discuțiune.

* * *

Caracterul de bunuri publice de Stat, ale menționatei averi, îl evidențiază întreaga evoluție istorică a acestora dela origina lor până în zilele noastre, evoluție care se poate împărți în 3 mari perioade: I. Perioada întemeierii de către Ștefan Báthory a Colegiului sau Universității din Cluj ca instituție de Stat și a Internatului acestui Colegiu ca fundațiune publică de Stat cuprinzând majoritatea averilor din chestiune în scopul susținerii acestui Colegiu, în rang de Universitate — perioadă care se continuă și după ce principatul Ardealului ajunge sub sceptrul Habsburgilor; II. Perioada înlăturării Ordinului iezuit ca organ al Fundațiunii de Studii, dela administrarea acestuia, de către împărăteasa Maria Terezia și a încredințării averilor, în anul 1777, în administrarea unui organ de Stat (*Comisiunea literară*) și III. Perioada unirii Ardealului cu Ungaria, când, după anul 1873, Statul ungar desființează Comisiunea literară și trece Fundațiunea de studii și celelalte fonduri publice din Ardeal, administrate până atunci de această Comisiune, în administrarea directă a Statului ungar „cu influența”, adică ca organ consultativ de directive și propuneri, a Statului rom.-cat. ardelean.

Din punct de vedere strict juridic, nu interesează decât ultima perioadă, aceea a regimului de drept pe care l-au avut averile în discuțiune în Statul ungar. Căci chiar dacă, prin absurd, am admite, în contra evidenței faptelor, că înainte de a III-a perioadă aceste averi nu au fost averi publice de Stat, ci averi ale Bisericii catolice (susținerea cea mai recentă a Statului catolic după o serie de alte afirmații oscilante și contradictorii), ele au devenit, în cel mai rău caz, averi de Stat în această a 3-a perioadă, sub regimul Statului maghiar. În adevăr, orice imobil dobândit printr'o posesiune nevicioasă, aptă de a duce la uzucapiune, timp de trei ani, dacă proprietatea este întabulată în Cărțile funduare, sau de 30 ani dacă nu este întabulată, conferă posesorului în aceste condițiuni, dreptul deplin de proprietate asupra imobilului.

Ori este neîndoios că dreptul de proprietate asupra averilor deținute astăzi de Statul catolic, a fost înscris în Cartea funduară pe numele Fondațiunii de studii ca avere publică regnicolară, în care situațiune aceasta a și posedat-o timp de peste 60 de ani, astfel cum o învederează în mod categoric rescriptele Ministeriale din această epocă. Ulterior însă, prin o serie de manopere ale Statului catolic, averile au fost trecute pe numele acestuia, pentruca mai târziu, la cererea Statului Român să fie înscrise din nou pe numele originar al Fondațiunii de studii administrate de Statul Român, ca succesori de drept al celui ungar, regim juridic care guvernează în prezent aceste averi.

Dar nu este cazul ca Statul Român să se limiteze la această stare de drept, de altfel perfect juridică, deoarece și celelalte perioade din evoluția fondurilor publice în chestiune, confirmă în totul punctul de vedere că acestea sunt averi publice de Stat, care se bucură astfel de o continuitate istorico-juridică dela originea lor.

Se poate spune chiar că este un exemplu rar și de afirmare a unei atât de îndelungate continuități juridice în timp, fără ca nici o etapă din această evoluție să fie obscură, incertă sau contradictorie. După cum deasemenea acest caz ilustrează admirabil rolul important al istoriei în studiul dreptului pozitiv aplicat.

Să trecem deci la analizarea primei perioade în evoluția fondurilor publice deținute de Statul catolic. Pentru a desprinde în mod precis înțelesul juridic al diplomelor de înființare a Fondațiunii de Studii și a Colegiului din Cluj întemeiată ca Universitate, de către Ștefan Báthory, trebuie să insistăm puțin asupra caracterului juridic al fondațiunii.

Ceeace constituie caracterul esențial al fondațiunii, în toate timpurile, începând dela Romani, spune *Matei Cantacuzino*, în substan-

țiala sa operă — Despre libertatea individuală și persoanele juridice, Iași, 1924, p. 18 ș. u. — de acord cu întreaga doctrină juridică, este afectarea, hărăzirea unui patrimoniu în vederea unui interes colectiv sau social cu totul în afară de interesul creatorului hărăzirei. „Ceece domină prin urmare în fundațiune este ideea de jertfă, de înstrăinare, de autonomie proprie spre crearea unei autonomii nouă distincte, în care subiectul de drept se confundă oarecum cu obiectul, confuziune atât de reală, încât un autor a putut denumi fundațiunea, un patrimoniu afectat unui scop și lipsit de subiect („Ein subiectloses Zweckvermögen“, *Brinz*), înțelegând prin aceasta o personificare juridică a scopului însuși și a patrimoniului afectat. Afectarea corespunde cu o categorie individual nedeterminată de beneficiari, câteodată chiar, când e vorba de un scop științific, cu națiunea sau omenirea întreagă”.

Și mai departe același autor (o. c. p. 20) spune că la o fundațiune, întrucât beneficiarii așezământului au un rol pur pasiv de a profita de scopul funcțional al acestuia, fără a participa la viața lui juridică (spre deosebire de cealaltă categorie de persoane juridice, corporațiunea, unde beneficiarii, care sunt înșiși membrii creatori ai așezământului, participă la viața juridică a acestuia, dispunând de patrimoniul așezământului în limitele statutare), organul fundațiunii instituit de creatorul acesteia, este acela care în virtutea delegațiunii date de a administra fundațiunea, servește de intermediar între voința creatoare și interesele beneficiarilor. Rolul său este deci limitat numai la administrarea fundațiunii pentru și în folosul beneficiarilor acesteia.

Ori este incontestabil că cele două diplome ale lui Ștefan Báthory crează cu averile în discuțiune o fundațiune, formată din Universitatea din Cluj sub denumirea de Colegiu și Internatui acestuia, fapt care îl exprimă acesta în mod evident când spune în prima sa diplomă: . . . „*Fundăm, facem, întemeiăm, prescriem și ridicăm . . . un Colegiu al Ordinului iezuit . . . și îl înzestram cu bunurile și veniturile pomenite mai jos. Vrem ca această fundație să dăinuiască în toate vremile viitoare și în vecii vecilor.* Totodată rugăm pe prea ilustrul și prea iubitul nostru frate mai sus pomenit (Christofor Báthory de Somlyo, voevod al Transilvaniei) și pe toți urmașii noștri ca să mențină și să păstreze cu credință și sânguință *această Fundațiune a noastră* cu toate dependențele: și toți pentru gloria lui Hristos și *pentru folosința tuturor* să se gândească la acestea, ca să aibă în toate timpurile urmări bune. Deroșăm și voim să se deroage prin această diplomă a noastră dela toate legile, constituțiunile, decretetele, statutele, obiceiurile și dela toate acele dispozițiuni care se împotrivesc sau s'ar putea împotrivi în viitor prescripțiunilor privitoare la

această fundațiune, constituire și ctitorie a noastră". (Vezi diplomele în *I. Szegedy: Decreta et Vitae regum Ungariae qui Transylvaniam possederunt*, Cluj, 1763, p. 377 ș. u. — traducerea românească a e. în *O. Ghibu: Acte și documente privitoare la Statul rom.-cat. ar. Cluj*, 1933, p. 198 ș. u.).

Aplicând principiile de drept privitoare la instituțiunea juridică a fundațiunei, în cauză, constatăm că averile donate de Báthory au fost constituite de acesta în Fundațiunea de studii cu o viață juridică proprie și autonomă, dotată deci cu personalitate juridică, având ca beneficiari pe studenții Colegiului instituit prin fundațiune, de atunci și „din toate timpurile”. Prin urmare cei destinați de diploma creatoare a fundațiunei, să beneficieze de bunurile acesteia, sunt exclusiv studenții, Ordinul iezuit fiind numai organul de administrare a fundațiunei, deci intermediarul între întemeietorul acesteia, a cărui voință cu privire la destinația bunurilor fundațiunii este tradusă în diplomă, și destinatarii, beneficiari ai fundațiunii, studenții Colegiului înființat, din toate timpurile. Deasemenea Ordinul iezuit avea, în baza diplomelor în discuțiune, atribuțiuni de predarea învățământului în Universitate.

Așa dar este cu totul eronată concepția aceloră, care susțin că fundațiunea de studii a fost în mod inițial o donație făcută Ordinului iezuit, deci Bisericii catolice și ca atare tot atât de greșită este susținerea că averile fundațiunii sunt proprietatea acestei biserici.

Deasemenea diplomele lui Șt. Báthory, cu nimic nu limitează pe studenții beneficiari ai averilor din discuțiune, la categoria studenților de confesiune catolică, ci din contra se referă la toți studenții provinciei Transilvaniei — care în cea mai mare parte erau de altă confesiune — „de a cărei bună stare, folos, cultură și podoabă a voit să se îngrijească prin aceasta”, pentrucă, după cum se exprimă prima diplomă a lui Báthory „fii neamului nostru au fost siliți să întreprindă, cu mare cheltuială, foarte îndelungate călătorii în străinătate, fiindcă nici în Transilvania, nici în Ungaria nu erau Colegii sau Academii”. Insuși iezuitul A. Possevino, în raportul către Șt. Báthory, care însoțește regulamentul Universității din Cluj, mărturisește, că s'a ferit să conceapă chestiunea educației tinerimei pe baze catolice, spre a nu răni sentimentele elevilor și senatorilor ardeleni, aceștia în majoritate fiind de altă confesiune. (Vezi *O. Ghibu, Acte și doc.*, p. 720).

O altă preocupare în determinarea situațiunei de drept a fundațiunei create de Șt. Báthory, este chestiunea dacă această fundațiune e o persoană juridică de drept public sau de drept privat, ținând seamă de doctrina care consideră persoane juridice de drept public pe acelea care emană dela puterea Statului și funcționează ca organe

ale acestuia sau în virtutea unei delegațiuni a lui, iar persoane juridice de drept privat, pe acelea care sunt create de inițiativa particulară.

Din analizarea diplomelor lui Șt. Báthory, se constată cu ușurință că Fondatiunea de studii a fost creată de acesta ca principe al Transilvaniei, deci în calitate oficială de șef al Statului ardelean din avere publică de Stat, aceea a principatului Transilvaniei, și pentru un scop obștesc, acela al învățământului public în Colegiul înființat la Cluj, care este forma primitivă a Universității de astăzi, reorganizată apoi pe baze moderne, în sec. XIX, prin legea de Stat specială XIX din 1872.

Astfel, în ambele sale diplome, Șt. Báthory arată că diplomele le-a întărit cu sigiliul „care este folosit pentru afacerile Transilvaniei”, iar în diploma a doua, hotărăște că pentru Seminarul sau Internatul adăugat Universității spre întreținerea tinerilor nobili și săraci, care urmează cursurile Universității, dă „suma de 1000 ducați de aur ungurești, din darea catedratică a pastorilor sau a plebanilor sași transilvăneni, sub condițiunea ca acești bani, dimpreună cu cei pontificali (donațiunea făcută Fondatiunii de Papa Grigore al XIII-lea) să fie administrați de cei în grija cărora sunt încredințați, numai spre folosința tinerimei studioase lipsite de mijloace, pentru nevoile și pentru hrana ei și să se cheltuiască totdeauna în mod cinstit și cu bună credință”. Mai departe diploma dă dispozițiuni organelor de Stat în subordine ale Principatului ardelean pentru încasarea pe seama Seminarului „a sumei amintită de bani din impozitul prescris asupra plebanilor”, deci din finanțele publice ale Țării.

Cu privire la caracterul de Universitate al Colegiului creat de Șt. Báthory, reprezentantul cel mai autorizat al puterii de Stat ardelene, prima diplomă a acestuia spune că Colegiul va avea privilegiile unei adevărate Universități, putând conferi studenților titlurile de „bacalaureat, magistru și doctorat” și „această promovare să aibă așa de mare drept, demnitate, întâietate și podoabă, cât au și pot avea de obicei promoțiile de acest fel în Academiile Italiei, Franței, Spaniei și Germaniei”.

Este dar invederat caracterul de persoană juridică de drept public al fundațiunii lui Șt. Báthory — ca fiind o creațiune a Statului ardelean, reprezentat prin șeful său suprem, principele Transilvaniei — pe seama Universității din Cluj. Rolul Ordinului iezuit, în prima perioadă indicată mai sus, este deci strict limitat numai la administrarea Fondatiunii lui Șt. Báthory și aceasta încă cu intermitențe. În adevăr, Dietele Ardealului din 1588, 1607 și 1610, decid îndepărtarea iezuiților dela administrarea fundațiunii Universității și dela predarea învățământului, fiind readuși iarăși la îndeplinirea acestor atri-

buțiuni numai de împăratul Leopold, după ce Ardealul și-a pierdut independența, ajungând să fie supus Impărăției Habsburgilor. (Vezi *Approbatæ Constitutiones* P. I. T. II și III: „Despre modul și cauza exilării Societății Iezuiților” citate de O. Ghibu, *Acte și Doc.*, p. 653 ș. u.).

Această calitate a Ordinului iezuit de simplu administrator al Fundațiunii de Studii o mărturisește chiar acest Ordin în reprezentarea (adresa) înaintată Dietei din Sibiu la 1744 (*I. Szegedy*, o. c. p. 407 ș. u.) precum și istoricul catolic al Universității din Cluj, *Carol Hodor* în lucrarea sa, *Istoria Universității Báthoryene*.

În a doua perioadă deja fixată, intervin acte și mai peremptorii care determină caracterul de averi publice de Stat al bunurilor din Transilvania, administrate până atunci de iezuiți în baza diplomelor lui Șt. Báthory, în sensul că și administrarea este conferită de astă dată unui organ exclusiv al Statului. Anume împărăteasa Maria Terezia înlătură Ordinul iezuiților dela administrarea acestor averi — din care constituie după anul 1773 mai multe fonduri publice de Stat regnicolare, adică pe întreaga țară (Fondul de Studii Academice regesc respectiv Fundațiunea de studii și Fondul de burse) — înlocuindu-l cu o Comisiune (în ecclesiasticis, fundationalibus et litterariis) creată ca organ de Stat în cadrul Guvernului ardelean, în ce privește administrarea averilor menționatele fonduri regnicolare, de pe teritoriul Ardealului. (Vezi *A. Ritter von Anerth*: *Maria Theresias letzte Regierungszeit*, Viena, 1879, vol. II, p. 163 și 560).

Legătura Bisericii catolice din Ardeal cu aceste fonduri a rămas deci numai spirituală în sensul că școlile de Stat susținute de fondurile în discuțiune, din provincia Ardealului ca și din întreaga împărăție habsburgică erau școli cu spirit și tendințe catolice, catolicismul fiind în acea vreme principala formă de manifestare a Statului Habsburgic.

Astfel din Fundațiunea de Studii din Ardeal se susțineau și celelalte biserici, nu numai cea catolică. Chiar școlile Bisericii ortodoxe au fost susținute din această fundațiune, după cum arată *Andrei Șaguna*, în opera sa *Istoria Bisericească*, vol. II, p. 213, reproducând hotărârea Împăratului Iosif II ca școlile românești să fie reparate cu bani „din Fondul ardelean, ba și unguresc al studiilor” și să se plătească un director al școlilor românești „cu leafa de 400 fl. din Fondul ardelean de studii”.

Prin urmare continuitatea istorico-juridică a situației de drept din cele două perioade a averilor publice din chestiune, este evidentă. Dar chiar dacă am presupune în mod cu totul ipotetic, contrar realității lucrurilor, că menționatele averi nu au constituit în timpul lui

Șt. Báthory și mai târziu o fundațiune publică de Stat, cu autonomie proprie, ca persoană de drept public, ci au fost proprietatea iezuiților, și în această situațiune ipotetică, întrucât încă de un secol și jumătate dela Maria Terezia, aceste averi au fost considerate ca averi publice de Stat, ele au obținut de atunci încoace acest titlu juridic, confirmat de istorie.

Trecem la a 3-a perioadă, aceea a înglobării Ardealului la Ungaria după 1867, perioadă care se continuă până la întregirea României prin alipirea Transilvaniei, în baza actului de unire.

În această epocă, Statul Ungar desăvârșește opera Mariei Terezia cu privire la unificarea fondurilor publice regnicolare, în sensul că averile din Ardeal ale acestor fonduri le supune aceluiași regim unitar, sub supravegherea și conducerea efectivă a Ministerului de Culte.

După anul 1873, Statul romano-catolic ardelean, format, în majoritate, din înalți demnitari de Stat, Unguri din Ardeal, ca asociație a credincioșilor catolici, și născut din necesitatea, pentru Statul ungar, de a avea în Transilvania, unde populația maghiară era foarte redusă ca număr, în special față de Români, un instrument de maghiarizare, — a început să revendice administrarea fondurilor publice în discuțiune, cerând să fie instituit în acest scop la conducerea fondurilor, în locul Comisiunei literare. Statul ungar neînțelegând să scoată din administrarea sa directă aceste fonduri și dorind a satisface și dezideratele Statului catolic, a stabilit ca menționatele fonduri să fie administrate de Minist. Cultelor, „cu influența”, — adică ca organ consultativ de directive și propuneri, — a Statului catolic.

Acest punct de vedere este evidențiat în repetate rânduri de Statul ungar, prin o lungă serie de rescripte ale Minist. de Culte, din care cităm pe cel din 13 Sept. 1884, deasemenea rescriptele Nr. 19.450 din 1902, 22.072 și 30.918 din 1912 și 92.079 din 1918, precum și rescriptul Minist. de Domenii Nr. 42.377 din 1912 (vezi *O. Ghibu*, Un anahronism și o sfidare: Statul rom.-cat. Ardelean, p. 344—348).

Mai mult încă, Statul ungar, începând cu anul 1915, înglobează Statul catolic în cadrul Ministerului de Culte, ca organ subaltern, sub denumirea de „Consiliu” al acestuia, în care calitate a și fost trecut în Anuarele oficiale ale Ungariei din anii 1915—1918 (vezi: *Magyarország tiszti Czim és Névtára* 1915, 1916, 1917, 1918).

* * *

Pentru înțelegerea deplină a problemei Statului catolic ardelean și a averilor ce le deține este necesar să ne ocupăm în treacăt, în măsura locului de care dispunem în aceste pagini și de instituțiunea da-

torită evoluției specifice a istoriei Ungariei, aceea a patronatului suprem al Regelui.

Drepturile de Patron suprem, constând în atribuțiuni de organizare și de control ale Regelui, exercitate prin Guvernul său, asupra Bisericii catolice din Statul ungar, precum și asupra fundațiilor publice de Stat, bisericesti și școlare, sunt prerogative ale Coroanei, nu drepturi cu caracter personal ale Regelui (*Dr. Ig. Kosutány, Egyházjog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása.* — Dreptul bisericesc. Constituția și Administrația bisericilor din Ungaria. Ed. II. Cluj, 1903, p. 61, 91, 211, 214, citat de *O. Ghibu*, în *Acte și Doc.*, p. 623 ș. u.). Deci acestea au un caracter de drept public și au fost ca atare exercitate și în perioadele când Tronul era vacant (v. *Fraknoi, A magyar királyi kegyuri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig.* — Dreptul de patronat al Regelui maghiar dela Sf. Ștefan până la Maria Terezia. Budapesta, 1895, p. 144).

Dar aceste drepturi de Patron suprem au trecut, în ce privește Ardealul, asupra Regelui României, ca succesori de drept public al Regelui ungar, fiindcă, cum arată dl. *Dr. Gheorghe Plopu*, președ. On. al Inaltei Curți de Casație în studiul său „Patronat și Inspecțiune” (Oradea, 1926), întocmit la cererea oficială a Ministerului de Culte, „acest drept nu e legat de persoane, ci aparține suveranității teritoriale a Statului”.

Este greșită pretenția Statului catolic că dreptul de patron suprem al Regelui României a fost suprimat prin Concordatul cu Sf. Scaun și Legea Cultelor, care pune în discuțiune și desființează numai instituțiunea civilă a patronatului — și aceasta la cererea expresă a Statului Român, pentru a scăpa de sarcinile ce-i impunea acest Patronat civil — nu și pe cea legală. Acest punct de vedere îl învederează tratativele duse între Sf. Scaun și Statul Român, privitoare la Concordat și consemnate în rapoartele din acel timp ale Ministrului României de pe lângă Vatican, (vezi *O. Ghibu, Un anahronism și o sfidare*, p. 275).

Dacă însă instituția patronatului suprem a Regelui României asupra bisericii catolice din Ardeal nu este desființată de Concordat și Legea Cultelor, ea nu este însă nici legiferată până în prezent în cadrul organizației noastre de Stat. Dar această legiferare va trebui realizată cât mai curând, pentruca Regele nostru să reintre în drepturile sale de șef al Bisericii catolice din Transilvania, stăvilind acțiunea de transformare a acesteia într'un instrument al maghiarismului din Ardeal și îndrumând-o spre scopul său natural, acel al predicării principiilor de credință creștină, în afară de orice preocupare politică.

Statul catolic a intrat deci în anul 1918 sub regimul românesc cu o stare de drept precis determinată de însuși Statul ungar, ca organ subaltern al Statului, fără personalitate juridică autonomă, cu un rol limitat la administrarea „cu influență”, a averilor care sunt astăzi în deținerea lui exclusivă.

În loc însă de a căuta să obțină recunoașterea sa din partea noului Stat Român și deci reînnoirea mandatului de administrare a menționatei averi, Statul catolic, profitând de ignorarea situației sale juridice de către organele noastre de Stat, prin adunările din anii 1920—1923, și-a creat o situațiune absolut autonomă, ca organizație națională și politică maghiară, față de Statul român și de Regele său.

Pentru a legitima această nouă stare juridică, cu totul contrarie celei de sub regimul unguresc, Statul catolic nu a ezitat să recurgă la o serie de manopere spre a induce și menține în eroare Statul român, pretinzând că averile ce deține sunt proprietatea sa. De pe urma acestor abilități a obținut exproprierea averilor în discuțiune și deci rentele de expropriere, pe numele său. Aceste manopere au fost mai târziu încadrate în rechizitoriile Parchetului Trib. Cluj Nr. 19093—1931 și Nr. 7633—1933, prin care membrii conducători ai Statului catolic au fost dați în judecată pentru infracțiunile de gestiune frauduloasă, fals în acte publice și excrocherie în dauna Statului român. (Vezi *Dr. V. Baroni și Dr. A. Ostrogovich*, Statul catolic ardelean în fața Justiției. Cluj, 1933 și ziarul *Patria* Nr. 205 din 25 Sept. 1933).

Cu timpul, organele oficiale ale Statului nostru — datorită în primul rând lucrărilor d-lui O. Ghibu mai sus citate, și sentințelor instanțelor judecătorești, care în mod statornic au contestat dreptul Statului catolic de a reprezenta în Justiție averile pe care le deține — au început să cunoască adevărata stare juridică a Statului catolic. Astfel cu prilejul încheierii Concordatului cu Sf. Scaun, în care se determină situația Bisericii catolice din România, părțile contractante nu au trecut Statul catolic între organizațiile Bisericii catolice prevăzute cu personalitate juridică, limitativ enumerate de art. IX din Concordat¹⁾.

Potrivit principiilor enunțate de Concordat în menționatele texte

¹⁾ Vezi Schimbul de scrisori între România și Sf. Scaun, care stabilesc caracterul limitativ în discuțiune al art. IX, cu ocaziunea ratificării de Parlamentul român a Concordatului și care scrisori, în Buletinul Oficial al Vaticanului; *Acta Apostolicae Sedis* Nr. 9 din 15 Iulie 1924, sunt publicate sub mențiunea: „*Conventionem integrant epistolae quae sequuntur*”, deci ca făcând parte integrantă din Concordat.

și a situațiunei juridice expuse, urma de acum ca Statul nostru să ia măsurile necesare, de suveranitate strict internă, pentru disolvarea Statului catolic ardelean întrucât acesta e o organizație fără personalitate juridică, nerecunoscută de Concordat, deci ilegală și mai mult încă, ostilă ordinii noastre de Stat — și pentru preluarea pe seama Statului a averilor publice, pe care Statul catolic le deține fără nici un drept.

Acest punct de vedere l-a enunțat și Inalta Curte de Casație și Justiție, când încă în anul 1924, deci cu mult înainte de a interveni Concordatul, prin deciziunea Nr. 1564 din 30 Sept., a aprobat înlăturarea Statului catolic dela administrarea Orfelinatului Terezian din Sibiu și încredințarea acestei instituțiuni publice Statului român. (*Pandectele române*, 1925, P. I, p. 6).

Și chiar Guvernul român, după atâția ani de ezitare datorită supremației intereselor electorale, convins în sfârșit de necesitatea imperioasă a soluționării cauzei Statului catolic și a averilor pe care acesta le deține, în sensul celor arătate, a luat prin ordinul Nr. 52202 din 30 April 1931 al Minist. de Instrucție și Culte, ca măsură preliminară, dispoziția de a se redacta de către o comisiune formată din istorici și juriști consacrați, un raport asupra acestei cauze. Comisiunea prin concluziunile depuse învederează punctul de vedere deja expus asupra necesității disolvării Statului catolic și a preluării de către Statul român a averilor în discuțiune. (Vezi *Concluziunile* publicate în *O. Ghibu*, Acte și Doc. p. 1—14).

Dar viața oferă surprize chiar în rezolvarea unei probleme sociale unde logica neschimbătoare a realității lucrurilor ar trebui să domine. Astfel același guvern care luase măsurile indicate în 1931, în anul următor, datorită nu știu căror misterioase împrejurări, își schimbă complect atitudinea și încheie prin plenipotențiarul său *Dr. Valer Pop*, faimosul Acord dela Roma cu Sf. Scaun.

Acest Acord, neratificat până în prezent de Parlament, deci lipsit de validitate conform art. 88 din Constituție, abrogă pur și simplu Concordatul, dispunând prin art. 1, în contra prevederilor exprese de acestuia că Statul catolic este organ al Bisericei catolice sub denumirea nouă de Consiliu diecezan, iar prin art. 5 că averile deținute de Statul catolic sunt bunuri eclesiastice, deci ale Bisericei catolice din Ardeal.

Cum însă Acordul dela Roma nu are ființă juridică, el este urșit să rămână numai un trist episod al diplomației românești, fără urmări efective.

Problema Statului catolic și a averilor pe care acesta le deține în mod abuziv, rămâne deci deschisă și își așteaptă soluționarea dela

guvernanții noștri, în limitele stricte ale legalității, așa cum o cere dreptatea cauzei. Justiția țării, obiectivă și senină, preocupată numai de adevăr și dreptate, și-a dat verdictul, în repetate rânduri, cum am arătat mai sus. Vor putea oare cei care cârmuesc destinele acestei țări, să continue, de dragul pactelor electorale, a rămâne mai departe impasibili, surzi la ce a hotărît în cauză puterea judecătorească?

Ar fi odios ca privilegiile minorității maghiare create în trecut de regimul arbitrar și despotic în care au trăit Românii ardeleni în era ungurească, să fie menținute și astăzi sub o altă formă împotriva drepturilor imanente ale Statului nostru.

RADU ROMAN

GIB. I. MIHAIESCU, RUSOAICA¹⁾

Puternica înflorire a romanului în anii din urmă, monopolizând întreaga arenă literară și ispitind până și pe criticii noștri literari (Dragomirescu, Ibrăileanu, Lovinescu și Călinescu) și chiar pe unii poeți (Zaharia Stancu, de ex.) pentru care izolarea în turnul de fildeș al versului părea unicul destin, a suscitât nedumeriri: Nu cumva avem a face cu o simplă inflație literară, prin nimic justificată și datorită numai unui snobism contagios, al scriitorilor și publicului deopotrivă, inflație cu atât mai păgubitoare cu cât ea tinde să coboare la rangul de gen minor cea mai substanțială expresie de artă, poezia? Am impresia că cei care limitează discuția la aceste considerații de dozare se înșală sau nu acordă suficientă atențiune unui fapt de elementară însemnătate: Eflorescența neobișnuită a romanului, venind în urma lărgirii hotarelor, coincide cu multiplicarea și nuanțarea aspectelor de viață ce derivă din această situație; înflorirea de care vorbim deci, este, înainte de toate, organică.

Ceeace se întâmplă sub ochii noștri este un splendid și fecund început de epocă. S'a realizat enorm, în adâncime și în amploare, și nu suntem departe de găsirea aceluși *stil* de viață care este marca oricărei culturi autentice. Și aceasta datorită, în bună parte, romanului.

Aș vrea să semnalez aici un singur domeniu cucerit de romanul românesc: peisagiul geografic și social. În privirile de ansamblu din literaturile mari, aplicarea punctului de vedere geografic a dat rezultate revelatoare și a contribuit la construirea unei tipologiei extrem de interesante. Amintesc, în această privință, monumentală lucrare a lui Nadler (*Literaturgeschichte deutscher Stämme und Landschaften*) care, ca metodologie, tinde să facă școală. Evident, o asemenea geografie literară nu este posibilă decât acolo unde toate colțurile țării și toate straturile sociale au fost brăzdate și răscolite de multiple sondagii și interpretări de artă. E ceea n'a știut să facă, multă vreme, literatura noastră, plutind deasupra realităților profunde ale pământului și sufletului colectiv. Am avut o capitală convențională, o mahală convențională (aceea a lui Caragiale), un Ardeal convențional („moralist și voluntar”), o Moldovă convențională („duioasă”) și un sat convențional, schițat în câteva linii, todeauna

1) București, 1933, Naționala Ciornei, ediția II-a.

aceleași. Din scriitor în scriitor, clișeele circulau așa cum le-a tăiat, în timpuri imemorabile, un autor cu prestigiu (un Caragiale, un Sadoveanu, un Slavici).

Pentru a măsura varietatea registrului, bogăția de culori și profiluri adusă de romanul modern, vom aminti doar două nume: Rebreanu pentru Ardeal și G. M. Zamfirescu pentru mahalaua bucureșteană.

Am stăruit asupra unei singure linii din epica de azi, fără a scădea însă câtuși de puțin importanța celeilalte, care coboară în adâncime cu psihologismul ascuțit al lui Camil Petrescu, G. Ibrăileanu, A. Holban, etc.

În constelația aceasta literară Gib. I. Mihăiescu a apărut, robust și calm, cu o serie de nuvele (adunate apoi în volumele *La Grandiflora* și *Vedenia*) ce excelau prin puterea și minuțiozitatea analizei. Ele au fost socotite ca o anticipație, o prefață a romanului așteptat. *Brațul Andromedei*, romanul apărut acum trei ani, a rămas, totuși, o încercare neizbutită, din pricina că autorul a abuzat tocmai de această analiză sinuoasă. Obișnuit, Gib. I. Mihăiescu își clădește nuvele prin izolarea unei singure tendințe sufletești pe care apoi, printr'o pregătire extrem de vastă, izbutește s'o impună cu putere. Nu *omul*, ci această stare sufletească, devenită oarecum autonomă, depășindu-și vehicolul uman, interesează și trăiește. Procedul, prin excelență nuvelistic, transpus în roman, a dat greș. Căci dacă prin dibuirea obscurilor stări sufletești, prin exaltarea unei singure tendințe, se poate ajunge la înțelegerea unei evoluții *individuale*, procedul se dovedește insuficient atunci când trebuie să prezinți faptele ca rezultat din jocul multiplu de reacțiuni, când vrei să fixezi oamenii într'un mediu anumit. Este nevoie, în acest din urmă caz, de o legătură rațională între ei, de un consens acceptat de toți cei în joc, de o circumscriere a cadrului: tot atâtea elemente de psihologie și de compoziție fără de care un roman nu poate prinde consistență.

Între „Brațul Andromedei” — construcție fragilă, cazuistică abstractă — și „Rusoaica”, deosebirea e fundamentală. Dacă e adevărat, și e foarte adevărat, că „o creație mare presupune conceperea individului în raport cu realitatea” (Ibrăileanu, Studii literare, p. 64) atunci ultimul roman al lui Gib. I. Mihăiescu, cu acțiunea înfiptă adânc în solul acesta basarabean, hrănită de seva peisagiului tragic, e, fără îndoială, una din cele mai solide opere românești din câte s'au scris până astăzi. Este aici în adevăr, un rar exemplu de integrare a omului în cadrul fizic, de fuziune între suflet și ambianță. Inchid ochii și revăd totul: colinele basarabene cu contururi domoale, ondulând la nesfârșit, cătunul acela, fără nume, pierdut în singurătatea fără hotare, malurile râului cotic în meandre leneșe și presărate, la mari distanțe, cu bordeiele grănicerilor. Și dincolo de apă, misterioasă și opacă, împărăția imensă a tăcerii și a groazei. Peisagiul lui Stere pare diluat, indulcit în comparație cu natura aspră, haiducească ce se desprinde din romanul lui Gib. Mihăiescu și care modelează mâna aceea de grăniceri, transformându-i în adevărați haiduci.

În această singurătate incolțește pe nesimțite, în sufletul locotenentului Ragaiaș, viziunea Rusoaiceii. Viziune plăsmuită din dorința

biciuitoare a sângelui, din obsesia pustiului infinit, din reminiscențe de lecturi și visare. Nimbată de farmecul depărtării, Rusoaica este figura mitică, concepută, poate, și din instinctul obscur de apărare împotriva acestei singurătăți care apasă ca o boltă de plumb. Nu o vedem față'n față niciodată și din viața ei nu vom ști mai mult decât ceea ce putem culege din povestirea chinuită și grotescă a sentimentului și vulgarului Iliad, căruia chiar Ragaiac îi inoculase același virus al nostalgiei; făptura ei de vis însă e prezentă în întreaga carte, ca o mireasmă. Din fundul zărilor ireale ea apare, pentru gândul rugător al lui Ragaiac, sveltă, cu ochii oblici, căzăcești, cu o cutie de vioară în mână, când în depărtări fumurii, când aproape, așa de aproape încât apropierea aceasta doare. Zilele incinse de căldură ale verii de stepă, ca și amurgurile însângerate de toamnă sau nopțile de insomnie o zămislesc în mii de chipuri. Ragaiac n'a văzut-o niciodată, dar ea trăiește și crește neconținut în sufletul lui și-i îndrumază întreaga viață în vederea marelui moment al întâlnirii. Ea devine astfel sensul exclusiv al existenței locotenentului, căruia i se pare că chiar viața-i trecută n'a fost altceva decât o lungă pregătire pentru clipa unică a primirii frumuseții supreme spre care e mânat de îndemnuri ce vin de dincolo de limitele existenței reale.

Gib. Mihăiescu și-a dovedit și în nuvele preferința pentru analiza obsesiei, dând, în această privință, pagini rare în literatura noastră, dar și exagerând, uneori. Urmărirea fluctuațiilor sufletesti ale locotenentului Ragaiac în jurul fantomei Rusoaicei, e un model de fină și echilibrată psihologie, înregistrând cu impecabilă justeță și savantă gradație întreaga gamă de evoluții sufletesti, dela reveria nostalgică, muzicală, până la violentele și dureroasele încordări.

Nu mai puțin armonios e rezolvită și problema cumpănirii celor două planuri în care-și trăiește, paralel, viața dublă, locotenentul Ragaiac: planul nostalgiei, dominat de Rusoaica și cel al realității în care Niculina, „Moldovanca cu statură de brad, cu figura de gazdă hoțească, vestită în frumuseță peste șapte văi” își joacă, pe margini de prăpăstii, cu mlădieri de femeie de înaltă rasă, îndoitul rol de amantă și de tăinuitoare de contrabandiști.

Totul în acest roman e construit din material trainic și așezat la locul lui, într'o strânsă congruență. Asprimea oltenească a soldaților, escapadele lor nocturne în cătunul fără nume, mizeria cetelor de fugari de peste Nistru, dialogul, nervos, incisiv, plin de semnificație (v. de ex. discuția despre Rusoaică a lui Iliad cu Ragaiac sau conversația acestuia cu soldatul lălău, Marinescu, în care ofițerul va descoperi, rușinat, o adevărată comoară de idealism: „Dă-o dracului de viață, dom' locotenent. Dacă nu-i mai pune omu' nițică frumușăță, ce dracu să mai alegi dintr'însa"...), toate contribuie la închegarea acelei unități de atmosferă puternică ce face din acest roman o operă de excepțională valoare.

ION CHINEZU

G. BOGDAN-DUICĂ, IOAN BARAC¹⁾

Dl. Ion Colan, un absolvent al Facultății de Litere din Capitală, a prezentat o teză de licență despre stângaciul versuitor ardelean dela începutul veacului trecut, Ioan Barac, pe care Academia Română a crezut de cuviință să o publice în memoriile sale²⁾. Așa modest cum era, studiul însemna un pas înainte în cercetările asupra obscurului „translator” dela Brașov. Nu era însă pasul ultim; până la acesta mai erau încă mulți de făcut, și ei nu puteau fi așteptați dela un tânăr începător în istoria literară. Pentru a găsi măsura exactă a valorii unui autor ca Barac, care traduce și prelucrează ce-i cade în mână, fără să indice izvorul, o parte din operele căruia nu ne-au rămas decât în titlu, trebuie să fi un cercetător încărunțit în literatura comparată, inzestrat cu un miros, care identifică o operă dintr'un titlu trunchiat, dintr'un personaj, sau chiar dintr'un vers. Altfel riști să faci greșeli, cum a făcut și dl. Colan, când a atribuit lui Barac opere și calități literare pe care acesta e departe de a le fi avut.

Aceste greșeli, precum și dorința de a da o nouă contribuție la istoria culturală a Ardealului în sec. XIX-lea, au determinat pe dl. G. Bogdan-Duică să răscolească încă odată viața și opera lui Ioan Barac, spunându-ne tot ceace se poate spune despre el, așezându-l acolo unde-i este locul, de pe care cu greu va putea fi înălțat sau coborât de un alt cercetător.

Astfel minusculul versuitor ardelean a fost învrednicit de două studii — din care ultimul de o densitate și întindere considerabilă — lucru pe care îl regretăm mult. Ne-am fi bucurat dacă un scriitor de reală valoare, un creator de opere originale, un deschizător de drumuri nouă ar fi dat prilej d-lui G. Bogdan-Duică să-și întrebuițeze vasta d-sale erudiție. Literatura română are încă atâtea subiecte nestudiate, care merită de o mie de ori mai mult munca cheltuită pentru mediocrul Barac. Pentru a nu merge mai departe de epoca în care a trăit acesta, e destul să amintesc pe Ion Budai-Deleanu care, cu toate studiile privitoare la el (între ele mai de preț sunt tot ale d-lui Bogdan-Duică) ar merita o cercetare istorico-estetică, amplu documentată, care l-ar pune în toată strălucirea lui de mare poet.

Dar să punem regretele la o parte și să ne bucurăm totuși, că un scriitor așa cum a fost versuitorul lui *Arghir și Elena*, a dat prilejul să ni se spună atâtea lucruri nouă despre atmosfera culturală a Ardealului din întâia jumătate a veacului al XIX-lea. Căci mult mai important și mai interesant este ceace spune dl. G. Bogdan-Duică despre cadrul cultural în care s'a mișcat Barac, despre circulația unor teme literare până au ajuns să fie maltratate de el, decât despre Barac însuși.

Intrucât îl privește pe versificatorul brașovean, dela d. Colan la d. G. Bogdan-Duică el a scăzut considerabil. De unde cel dintâiu îl

1) Academia Română, *Studii și cercetări*, XXII. București, 1933. Imprimeria Națională. 168 p.

2) *Viața și opera lui Ioan Barac*. Mem. Secț. Lit. Seria III. Tomul IV, Mem. 1. 1928.

crede pe Barac autor de opere originale și traducător abil uneori, profesorul dela Universitatea din Cluj dovedește cu precizie că n'a fost decât un „literat fără originalitate“, care „nu se înalță peste rostul de traducător mediocre al operelor, ce întâmplător îi cad în mână“. A avut pasiunea cititului, în care era ajutat de cunoașterea limbilor ungară și germană. Astfel a importat în Brașovul românesc din vremea lui o mulțime de motive literare, dintre care unele foarte importante. Însă „desvoltarea limbii literare românești, Barac nu a ajutat-o cu nimic. Câteva versuri reușite, câteva pagini de proză nu fac un scriitor din simplu tălmăcitor neglijat, fără simț pentru estetica limbii românești, fără nici un ideal stilistic“ (p. 164—165).

Concluzia aceasta zdrobitoare, dl. G. Bogdan-Duică și-o întemeiază pe o mulțime de dovezi, în cea mai mare parte descoperiri, cari îi aparțin. Se știa, de pildă, că *Arghir și Elena* a fost tradus după un poem al ungarului Gergei, d. Bogdan-Duică ne arată însă că prelucrarea lui Barac este „o scădere a tuturor valorilor estetice“ ale originalului. *Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului* — în alcătuirea căreia se credea că Barac a pus mult dela el — este și ea o prelucrare mediocră, după o lucrare de aceeași talie a ungarului Nagy Ferencz; precum, deasemenea, tot un text unguresc, al lui Andrei Dugonics, a fost urmat și în *Rătăcirile lui Ulisse*. Tot o „scădere a valorilor estetice“ însemnează și prelucrarea dată de Barac în *Pipelea Gâscarul lui Ludas Matyi*, a ungarului Fazekas Mihály, inspirat și el din izvoare franceze, însă poet viguros, conștient de satira socială pe care o face prin opera lui. *Loreti*, al cărei manuscris s'a pierdut, nu poate avea la origine decât pe *Laurette* a lui Marmontel, ajunsă la Barac tot prin filiațiune ungurescă. *Corăbierul cel dintâiu*, pierdut și el, nu poate fi decât *Der erste Schiffer* al lui Gessner, autor tradus și prelucrat adeseori în vodevil de Unguri — ceea ce va fi îndemnat pe Barac să-i imite. Fragmentul din *Metamorfozele* lui Ovidiu sunt, și ele, după o traducere ungurescă a lui Viski T. Pál. *Halima* este o prelucrare incoloră după traducerea germană a lui Habicht, van der Hagen și Schall. *Iuda Iscarioteanul*, presupus și el original, este o traducere prescurtată după faimosul predicator vienez Abraham a Santa Clara. *Craiul Chiru al Perșilor* trebuie redus, în ultimă analiză, tot la vreo prelucrare ungurescă a lui Xenofon, originalul urmat de Barac n'a putut fi însă identificat de d. G. Bogdan-Duică. Deasemenea n'a putut fi descoperit modelul german urmat în *Tilu Buhoglindă*, apoi în *Adelaida*, în *Vicleșugul fetesc și femeiesc*, în *Vânătorul dela Matra* și în *La miezul nopții*, ceea ce nu împiedică pe autorul studiului să spună o mulțime de lucruri despre circulația acestor opere în literaturile de unde a putut să le prelucreze Barac. O traducere necunoscută până acum a translatorului brașovean este *Cetățuia dela drumul țării*, făcută după Kotzebue. Tot din această celebritate a vremii sale a fost tradus și *Pustnicul dela Fromentera*. În cât privește pe *Piticot*, dl. G. Bogdan-Duică îl crede tradus după o ediție germană din Linz, dela 1815. *Mirele cel umblat și pricopsit* este tradus după ungarul Bartsai László, care și el a prelucrat o comedie germană. Pe *Constantina*, Barac a tradus-o după un roman învechit al poligrafului german August Bohse. *Cei trei gheboși* are la

origine, după cum a arătat Gaster, o variantă a lui Straparola-Guellette, tradusă în germană de van der Hagen. *Cartigam* este o traducere mult prescurtată după prelucrarea ungurească a unui roman al germanului I. L. Rost, făcută de Mészáros Ignác. *Samson* nu este, așa cum s'a crezut, o traducere a piesei ungarului Kákonyi. Ea are o origine complicată pentru descoperirea căreia d. G. Bogdan-Duică a făcut un adevărat tur de forță de erudiție: „Samsonul lui Barac — spune d-sa (p. 120) — s'a născut la Paris, scriindu-l un italian, care făcea literatură franceză, în secolul al XVIII-lea, în prima jumătate a secolului. Plăcându-i Curții imperiale vieneze, la ordin, un autor german-saxon (F. W. Weiskorn) l-a prelucrat la Viena. Târziu el ajunge la Brașov, unde, după ce l-a văzut, Barac, iubitor de anacronisme l-a tradus în 1846, pentruca un editor nepriceput să-l publice tocmai în 1859! Dela ivirea piesei până la Barac trecuse mai mult de un veac”. Un drum aproape tot așa de complicat a urmat și *Hamlet*, până a ajuns la Barac. El este o traducere după o prelucrare din 1772 a lui Heufeld, prelucrată și aceasta de Schröder, la originea cărora este traducerea lui Wieland. Până la versiunea lui Barac marea tragedie și-a scuturat însă tot parfumul poetic. *Atala* — la a cărei origine este cunoscuta operă a lui Chateaubriand — nu este transformată în tragedie de Barac, așa cum s'a crezut. Tradlatorul brașovean n'a făcut altceva decât a tradus prelucrarea ungarului Bonyhádi Perczell Imre. În sfârșit, *Constanția* este, probabil, o prelucrare localizată după o traducere ungurească a piesei germanului I. F. Castelli, făcută de Láng Adam.

Din această înșirare de titluri se poate face o idee de munca enormă pe care a trebuit să o întreprindă dl. G. Bogdan-Duică pentru a descoperi originalul și valoarea prelucrărilor lui Barac. Și ceeace am dat aici nu sunt decât concluziile! Până a ajunge la ele câte alăturări de texte n'a trebuit să facă autorul, câte motive literare n'a trebuit să urmărească! În privința aceasta lucrarea este un adevărat model al genului. Regret, încăodată, că n'a fost ales un scriitor cu mai mari merite literare și istorice.

Urmărind biografia și prelucrările lui Barac, dacă te indignezi la tot pasul de mediocritatea versificatorului brașovean, te alegi în schimb cu un câștig sufletesc însemnat. Din toate acestea *membra disjecta* se poate reconstitui un tablou al vieții culturale ardelene din întâia jumătate a veacului al XIX-lea. Dacă, la ceeace se spune aici, adăugăm ceeace găsim în *George Lazăr* și *Simeon Bărnăuțiu*, cele două opere fundamentale ale d-lui G. Bogdan-Duică, atunci tabloul acesta este destul de bogat și de viu.

Densitatea lui o datorăm metodei comparative a profesorului clujan. D-sa a dovedit, mai mult decât oricine, cum atmosfera culturală a românismului ardelean nu poate fi apreciată cum se cuvîne, decât cunoscând bine îndemnurile — pozitive sau negative — venite din mediul unguresc și german. Influențele venite de aici au fost totdeauna puternice în Ardeal. Ele n'au scăzut decât în a doua jumătate a sec. XIX, când li s'a opus influența viguroasă venită din Vechiul Regat, influență care a adus adevărata eclosiune a geniului literar al Ardealului. Definitiv n'au dispărut însă decât în 1918

Cum Barac a fost un tributar până la slugărnicie al literaturii ungare și germane, studiul lui a fost un bun prilej de a face sondajii în atmosfera general-culturală a Ardealului din vremea sa. Pe urmele lui Barac ajungem să știm ceva — informații utile mai ales pentru cei ce nu cunosc limba maghiară — despre mediul cultural unguresc dela Aiud, în care n'a trăit, dintre Români, numai autorul lui *Arghir și Elena*. Apoi despre mediul german al Brașovului în care a trăit Bariț și Andrei Murășanu¹). Sau despre ceea ce se juca pe scenele ungurești și germane din Ardeal²).

Dacă ar fi să caracterizăm, cu un singur cuvânt, atmosfera românească ardeleană din timpul lui Barac, am numi-o preromantică. Autorii și temele preromantice au găsit la acest public-copil, care abia atunci a început să-și deschidă ochii spre fenomenul literar, o preferință puternică. De aceea, oricât de întâmplător și-ar fi ales Barac prelucrările, nu putea să lipsească dintre ele Kotzebue, Gessner și Marmontel; și de aci frecvența, la el, a subiectelor exotice (*Hallima, Cartigam, Samson*, etc.).

Dureros e că acest preromantism n'a avut în Ardeal aceleași urmări ca'n celelalte țări ale Europei. El n'a dezvoltat un romantism literar. După frumoasa renaștere a școalei ardeleno, puținele spirite alese ale Ardealului s'au dedicat, până târziu către sfârșitul secolului XIX-lea, istoriei, filologiei și politicei, punând în ele fantezia și lirismul, care și-ar fi găsit un loc mai potrivit în literatură.

ION BREAZU

1) Vorbind despre acest mediu, interesant este capitolul privitor la tipograful german Gött (p. 20—21). Cu toate că, credem că d. G. B. D. exagerează rolul lui. Gött a avut mai ales un interes comercial, atunci când a tipărit ziarele și cărțile românești. Greul întreprinderii l-au purtat însă negustorii români, cărora autorul nu le-a dăruit decât o notă (p. 25).

2) Este cu totul nouă știrea privitoare la trupa ungurescă, condusă de Alexe Pali, care a jucat, la Brașov, în 1840, în românește: *Cetățuia la drumul țării și Pustnicul din Fromentera*, traduse ambele de Barac (p. 88 și 91).

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

NICOLAE DRĂGANU, ROMÂNII ÎN VEACURILE IX—XIV PE BAZA TOPONIMIEI ȘI A ONOMASTICEI*)

Lucrarea pe care o prezentăm în rândurile de mai jos ridică unele probleme fundamentale în legătură cu trecutul poporului român și inaugurează capitole cu totul nouă în istoria noastră națională.

Autorul, preocupat de mult de istoria numelor noastre proprii, nume topice și nume de persoană, a urmărit pe baza documentelor, formele cu aspect românesc și a reușit să descopere asemenea nume pe o arie care depășește mult aria de răspândire actuală a elementului românesc. În cea mai mare parte, d. Drăganu utilizează în lucrarea d-sale documentele ieșite din cancelariile ungurești și, natural, acele care se referă la granițele Ungariei de altădată. Găsim deci în lucrarea d-sale oglinda expansiunii elementului românesc înăuntrul granițelor fostei Ungarii.

Introducerea (p. 7—40) ne oferă o expunere critică amănunțită asupra informațiilor *Anonymului* unguresc în legătură cu elementul etnic românesc găsit de Unguri la venirea lor, precum și o critică aspră dar foarte justificată a interpretărilor tendențioase pe care învățații unguri le-au dat informațiilor unor vagi ale *Anonymului* sau ale altor izvoare istorice vechi.

La venirea lor în Europa centrală, Ungurii s'au așezat statornic mai întâi în Pannonia, de unde apoi s'au extins neîncetat în spre nord și est. După *Anonym*, dânsii au întâlnit, în timpul expansiunii lor, Români organizați politicește în *Pannonia*, Ardeal și o parte din Banat. Toponomastica și antroponomastica studiate minuțios și cu o documentare impresionantă de d. Drăganu confirmă întru toate informațiile *Anonymului*. De asemenea, examinarea atentă a aceluiaș material de nume proprii ne dovedește că existau așezări statornice de Români în timpul când scria *Anonymul* și în Carpații vestici, nordici și estici, până în Galiția, pe valea Tisei, Crișurilor, Mureșului, Timișului, în Ardeal și în Țara Oltului. Fără nici o îndoială, trebuie respinse cu hotărâre afirmațiile tendențioase ale Ungurilor că pe o întindere atât de mare elementul românesc s'ar fi putut strecura numai după sec. XIII. Acest element trăia pe toată aria amintită mai sus, căci date istorice precise ne vorbesc de dânsul mult înainte de sec. XIII.

Ținta lucrării d-lui Drăganu este aceea de a dovedi înainte de toate că elementul românesc se extindea în sec. IX—XIV pe o arie geografică mult mai vastă decât azi, dar mai cu seamă aceea de a spulbera, odată pentru totdeauna, credința atât de insistent insinuată de unanimitatea oamenilor de știință unguri, că adică noi Români am fi apărut pe firmamentul apusului regat ungar numai după venirea și după așezarea lor definitivă aici, deci numai în sec. XIII. Do-

*) Academia Română, *Studii și Cercetări XXI*. București, 1933, 683 p. Prețul 500 lei.

vezile aduse în cartea de care ne ocupăm, despre existența Românilor pe pământul ocupat de Unguri chiar la venirea lor aici sunt atât de numeroase și atât de evidente, încât concepția despre „strecurarea” noastră pe pământul „unguresc” abia în sec. XIII-lea rămâne un nonsens, o enormitate.

Cele mai vechi documente istorice ieșite din cancelariile ungurești privesc regiunea ocupată de Unguri mai întâi, Pannonia. E deci natural ca cele mai vechi atestări de nume românești să fie găsite acolo. Cu acestea începe și d. Drăganu.

Cele mai vechi nume de aspect și origine românească în Pannonia le găsește autorul în „comitatele” dimprejurul Balatonului (p. 41 ș. u.). Astfel, printre întâiele care apar în documente, e numele de persoană *Chozil* (= Cățel) dela a. 850, numele topic *Secu* (a. 1055). De asemenea nume proprii ca *Chot* (= Ciot), *Karachun*, *Curt*, *Kuine* (= Căine), *Fonsol* (= Făncel), *Buthe*, *Fot* (= Făt), *Fichur* (= Ficior), *Chuth* (= Ciut), *Kopács* (= Copaciu), *Knez*, *Mál* și altele multe, atestate bogat în documentele cele mai vechi ale locului, sunt dovezi suficiente despre existența elementului românesc acolo și despre importanța lui în viața istorică a regiunii¹).

Intinzând cercetările în regiunea Carpaților apuseni, autorul (p. 170 ș. u.) găsește un mare număr de elemente onomastice, care documentează existența și acolo a unei numeroase populații românești. Ni se raportează nume tipic românești ca *villa Staul* (a. 1113) = *Staul*, *Mägura*, *Fata*, *Tot*, *Lunga*, *Chicera*; *Bătrâna*, *Gaura*, *Faga*, etc. dela Români moravi.

Bazat tot pe materialul de nume proprii, autorul urmărește pe Români în Banat și Hunedoara (p. 223 ș. u.), în Munții Apuseni și pe Valea Crișului (p. 289 ș. u.), în Carpații de miazănoapte-răsărit (p. 326), în Valea Someșului (p. 416 ș. u.), în văile Arieșului, Mureșului, Târnavelor (p. 477 ș. u.), în valea Oltului și în Carpații de miazăzi-răsărit (p. 535), în Moldova, Muntenia și la gurile Dunării (p. 570 ș. u.)²). Un capitol special e consacrat elementelor românești vechi intrate în limba ungurească dinspre miazăzi-răsărit (p. 582 ș. u.).

E natural ca o lucrare de întinderea celei de care ne ocupăm, luând în discuție un material onomastic atât de bogat și atât de variat, să dea loc la discuții. Asemenea discuții vor fi fără îndoială cât se poate de aprinse, mai ales acele care vor fi duse de învățații ungueri ale căror teorii sunt atacate și răsturnate de d. Drăganu. În masa de nume proprii prezentate în lucrarea de față și presupuse de origine

1) Unii cercetători ungueri, ca *Melich I.*, admit că în Pannonia „cultura romană și poporul roman s'au păstrat în unele locuri izolate până la sfârșitul secolului VI” (Cf. *Drăganu*, p. 23).

2) Harta pe care autorul a alcătuit-o și pe care a notat numele de origine românească de pe întinsul Ungariei de odinioară este cea mai ilustrativă imagine a expansiunii românești și cel mai potrivit rezumat al lucrării d-lui Drăganu. Regretăm că nu o putem reproduce aci, fiindcă dintr'însa cititorii și-ar putea da seama mai bine decât dintr'o dare de seamă laconică, cum e aceasta, despre aspectul și identitatea de nume din toate regiunile studiate de dl. Drăganu.

românească sunt desigur multe a căror origine și explicație poate să fie și alta decât aceea pe care le-o dă d. Drăganu³⁾. Aceasta însă nu scade cu nimic valoarea concluziei d-sale, că adică Românii au fost găsiți aici la venirea Ungurilor.

Surprinde în lucrarea d-lui Drăganu mulțimea numelor topice provenite dela nume de persoană. Când ne dăm seama însă că satul era la început o „măeriște“, una ori câteva case și colibi, și se numea după proprietar și întemeietor, mai întâi cu numele acestuia +*-háza*, „casă“, apoi +*-telek* sau *-telke*, „cătun“, în sfârșit, când a crescut, +*-falu* sau *-falva*, „sat“, nu ne mai miră numărul mare de explicații prin nume de persoană date numelor topice.

Cele mai prețioase nume, care în adevăr constituie fundamentul lucrării d-lui Drăganu, nu sunt totdeauna cele de persoană, a căror explicație e de cele mai multe ori foarte grea, ci acele care-și au originea într-o denominație topică, referindu-se deci la aspectul fizic al teritoriului pe care-l numesc. Studiile noastre de antroponomastică sunt atât de puține și cunoștințele în legătură cu sistemul mai vechiu de denominație personală atât de reduse, încât nu putem judeca totdeauna valoarea unei explicații date unui asemenea nume: „En vérité l'onomastique est une science qui n'a pas encore fait ses dents“ spunea acum câțiva ani Wilmotte în „Romania“, XLIX—1923, p. 613. D. Drăganu își dă seama de acest lucru și consecvent se silește să dea numelor cercetate de dsa *nu* una ci *toate* explicațiile etimologice posibile.

Dintre atâtea, amintim numai câteva:

p. 46: *Micu* (= mic) sau mai curând forma hipocoristică de origine slavă *Miko* (< Mihail) (p. 443), de unde și formele *Mikus* (p. 293, 296), *Mikov* (409), *Mikincz* (102), *Mikul* (348), etc.;

p. 52: *Buna*, nume de bărbat, poate fi din adj. *bun*, sau mai curând echivalențul actualului și mai vechiului *Bunea* (< slav, *buniti* „a ațața“) ca și bulg. *Bunjo*, *Buně*. (Pentru formele derivate culese de d. Drăganu, cf. Indicele, p. 632);

p. 77: *Romanova*, *Románfalu*, *Románd*, *Romanovcz*, *Roman*, etc., se explică dela numele sfântului *Roman*. D. Drăganu vorbind de acest nume, ca nume de botez răspândit la noi, spune că „se explică și printr-o tradiție, în formă de mit, privitoare la originea poporului românesc“. Ni se pare totuși greu de admis ca asemenea tradiție să se fi păstrat la păstorii români dela începutul sec. XIV. Și chiar dacă s'ar fi păstrat, ne-am aștepta la o formă identică cu aceea a numelui etnic, *Român*;

p. 87: *Szák*, nume topic, explicat din rom. *sac* sau slav. *saku*, e mai curând o formă hipocoristică slavă dela numele personal *Isac* sau *Sava*, cum de altfel spune autorul;

3) Dsa singur recunoaște acest lucru când spune (p. 155): „chiar dacă cu toată grija avută, unele din explicațiile date mai sus n'ar fi tocmai fără cusur și fără voia mea m'aș fi lăsat târit de oarecare exagerări, totuși cele sigure sunt destul de numeroase pentruca să nu se mai poată tăgădui prezența Românilor dincolo de Dunăre, încă din cele dintâi acte ale cancelariilor ungurești...“

p. 103: *Kuny*, nume topic, poate să ne reamintească pe v. rom., bănaș. *cuñu*, irom. *cuñ* (= cuiu), dar și pe rom. *câne*;

p. 111: ni se pare ciudată proveniența formei *Ka(z)sok* din *cojoc*. Am avea de a face cu un supranume dat unui bărbat?;

p. 145: villa *Meneca* < rom. *mâneacă* e puțin probabil, deși nu imposibil, tot ca supranume în românește;

p. 146: să fie în adevăr identice, ca origine, cele două forme: *Menchel* (Pannonia) cu *Muncel* (Turda, etc.)?;

p. 264: formele *Curtea* (*Kurthe*, *Kurt*, *Kurtan*, *Kurtja*, *Kortya*, etc.) sunt desigur românești. E posibil însă ca ele să se raporte nu la *curte*, ci la *curt* (= scurt), de unde, derivate cu suf. *-ea*, *-an* (cf. *Lup*, *Lupea*, *Lupan*);

p. 283: *Maroñ*, explicat din „moroiu”, cu păstrarea lui *ñ*, poate să cuprindă și cunoscutul sufix onomastic bănățean *-oñu*;

p. 296: *Masa*, identificat cu rom. „moașă”, poate să fie mai curând un hipocorist de origine slavă, *Ma-ș* – (< *Maria*, *Marko*, *Emanuel*) cf. *Maretić*, „Rad“ LXXXII, p. 84, 91, iar forma *Mo-ș* (< *Moise* s. *Mojslav*), ibid. p. 111 e cuprinsă, poate, în numele *Mosov*, *Mosaburg*, etc.;

p. 298: *Don*, nume personal, poate să fie și o formă hipocoristică din *Anton*, *Andon*. Cf. tot de aici și bulg. *Doni*, *Doné*, la *W e i g a n d*, *Jahresbericht*, XXVI—XXIX, 118, formă cunoscută și în alte regiuni românești. De aici și forma *Donca*, *Doncea*;

p. 300: *Questest*, nume topic, nu poate fi o redare defectuoasă pentru *Costești*?;

p. 302: comunele *Birtin* și *Ribița* făcând parte altădată din vechiul comitat al Zarandului, azi aparțin județului Hunedoara, nu Bihorului;

p. 311: *Filca*, nume personal, familiar, e mai probabil o formă scurtată din *Rafila* decât un derivat din **filca* (= fiică);

p. 328: *Roskócz*, din Carpații nord-estici, trebuie pus alături de *Rășcuța*, *Rășculița* din Zarand;

p. 335: dintre cele două explicări date numelui topic *Bute*: 1. < rom. *bute*, 2. < slav. *Budimir*, preferăm pe aceasta din urmă;

p. 418: *Thuza*, explicat din *tusă* e greu de admis, fiind nume topic. N'ar putea fi citit *Chiuză*?

Dar dacă o seamă din atâtea nume pe care le explică d. Drăganu pot da loc la discuții, e un mare număr din acelea a căror istorie rămâne lămurită definitiv. Desigur nimeni nu se va mai îndoi, după magistrala documentare a autorului acestei lucrări, asupra originii românești a unor nume ca *Boul*, *Mal*, *Murga*, *Muncel*, *Staul*, *Piscina rotunda*, *Măgura*, *Kičera*, *Fata*, etc., atestate alături de altele care provin din nomenclatura unor așezăminte politice românești, cum ar fi *Cneaz*, *Voevod*, etc. și care împreună documentează prezența elementului românesc în regiunile ocupate de Unguri la venirea lor în Europa.

Capitolul al XI al lucrării cuprinde Concluziile (p. 587 ș. u.).

„Românii au fost găsiți de Unguri nu numai pe teritoriul pe care-l locuiesc astăzi, ci chiar pe o întindere mult mai mare, în locuințe statornice și în organizații politice și militare” (p. 588). Românii din

Carpații nordici au ajuns acolo duși de transhumanța caracteristică vieții lor pastorale, chiar de pe la sfârșitul secolului IX. Alții au ajuns acolo și au întemeiat sate prin sec. X, XI și chiar mai târziu. Pentru ca aceștia să ajungă în Carpații Nordici atât de curând trebuie să admitem că în Pannonia, Oltenia, Banat și Ardeal erau Români mult mai înainte, căci pe aici le era drumul în spre Moravia, Galiția, etc. „Numele topice românești din Pannonia sunt mai vechi decât cele din Moravia; cele din Bihor sunt mai vechi decât cele din Zemplin (vechi și ele!) ori din Maramureș; cele din Moldova și Basarabia, mai vechi decât cele din republica moldovenească a Ucrainei” (p. 589). Nume ca *Vlașa*, *Oloșag*, *Oloșig*, toate constituind denotația etnică a elementului românesc și păstrate în toponomastică, ne dovedesc existența unei comunități româno-slave mai vechi decât venirea Ungurilor. Și forma celor mai vechi nume de origine slavă (v.-bulgară) e o dovadă în același sens. Ele datează dinainte de sec. X-lea (dar sunt mai nouă de sec. VIII-lea (p. 593).

Românii au avut două direcții de expansiune spre Nord: „dinspre Pannonia spre Nord-Est și dinspre Munții Banatului, care au imediată legătură dincolo de Dunăre cu Munții Balcanici, precum și dinspre Oltenia, de o parte spre Munții Apuseni și din aceștia pe Valea Tisei în sus și spre Nord, de altă parte pe coama Carpaților mai întâi spre Est, apoi spre Nord-Vest și pe Câmpia Ardealului”. „Aceste două direcții de expansiune au dus dela un centru comun, care ar trebui căutat, după cercetările din urmă, în Moesia Superior și Moesia Inferior, peste Pannonia și Dacia, în care se mai găseau urmași de-ai coloniștilor Romani” (p. 594). Din Pannonia, Românii au putut să înainteze pe coama Carpaților până în Munții Apuseni și ai Maramureșului, de aici în jos până în Timiș și Bodrog și în sus pe Tisa și Someș până la Năsăud ori mai departe. Alții plecați din Munții Apuseni ori ai Maramureșului, unde veniseră din părți mai sudice, au putut ajunge până în Istria ori, spre Nord-Vest, până în Moravia (p. 601).

Ne oprim aici la două probleme importante pe care le pune d. Drăganu.

1. Ce origine au Românii atestați de d-sa în Pannonia? Ni se vorbește de „elemente romanice, care va să zică Români” (p. 155), fără să se precizeze dacă aceștia sunt urmașii direcți ai elementului roman din Pannonia, sau sunt un element imigrat mai târziu. „Orașele și satele cu nume românești, deci întemeiate de Români, ca și apele numite de ei, sunt cele mai vechi și mai importante dincolo de Dunăre. Mai târziu astfel de nume nu se mai dau și multe din cele cunoscute în documente sunt înlocuite, dispărând deodată cu cei ce le-au dat. Mai târziu, prin sec. XV—XVII, au venit din nou Români din Croația și Slavonia pe locurile celor dispăruți” (p. 156). Concluzia învățatului nostru întregește deci bănuiala amintită a lui Melich, că Ungurii cuceritori au aflat dincolo de Dunăre „și *Romani*, adică un popor de neam neolatin” (p. 162) și precizează că dânsii erau Români. Studiul elementelor onomastice din Pannonia nu ne arată deosebiri față de graiul dacoromân, ci mai de grabă identități caracteristice, cum ar fi de pildă desvoltarea lui *ea* > *a* după *f* (cf. *Feata*

> *Fata*) și după *s* (*Seaca* > *Saca*) (p. 600) cunoscută și Istroromânilor. Românii din Pannonia, ca și restul Maurovlachilor sud-estici, într-o epocă mai veche, vorbeau un graiu de aproape înrudit cu cel al Românilor nord-vestici și nord-estici (p. 617—618).

2. Bazat pe cercetarea aceluiași material onomastic, d. Drăganu crede, dimpreună cu alți învățați români și streini, că „din Munții Apuseni au putut ajunge Români până în Istria” (p. 601). Aceasta din cauza identității în evoluția lui *n* între două vocale, în elemente latine, în *r* (lat. *bonus* > *bunu* > *buru*), la Românii din Munții Apuseni și la Istrieni. Românii din teritoriul azi sârbesc, atestați din sec. XII nu cunoșteau rotacismul. Formele rotacizante apar abia în sec. XV-lea, atât la Românii din sud-vest cât și la cei din regiunea nord-vestică a Ardealului și deci este probabilă „ipoteza lui Rosetti că istroromâna este un graiu dacoromân rotacizant” (p. 611). Dar ar fi oare posibilă o înaintare a unui grup de Români din Munții Apuseni până în Istria, fără să lase urme în toponimie? Se poate admite ca în Munții Apuseni populația românească să fi fost atât de lipsită de pășuni încât să fie constrânsă să-și lase locul de baștină și să se strecoare nebăgată în seamă până în regiunile care documentează rotacismul? Multele asemănări existente în graiul istroromân și dacoromân (mai cu seamă rotacismul) pe de o parte, pe de altă parte identitatea graiului vorbit de Românii din Pannonia, din Moravia, etc., cu Dacoromânii și Istroromânii (păstrarea intactă a labialelor, prefacerea lui *c + e, i* în *č*) ne arată că toți acești Români constituie o ramură de latinitate având un contact intens: Românii din Carpații estici prin cei din Carpații nordici și vestici cu Românii din Pannonia; cei din nord-vestul Ardealului (deci și Românii din Munții Apuseni) cu cei din nord-vestul Peninsulei Balcanice prin vestul Banatului. Rotacismul acestora este însă mai nou decât ruperea definitivă a contactului dintre dânșii. Înaintea izolării lor definitive ar fi posibil să fi avut o pronunție specială a lui *-n-* din elementele latine (nazalizarea) care a dus independent, la *-r-*.

Cartea d-lui Drăganu aduce deci, în privința continuității, numai dovezi indirecte. Speculațiunile dsale sunt însă atât de ingenioase și atât de amplu documentate, încât continuitatea noastră, dacă nu se vede, se simte în paginile dsale. Cartea e scrisă pentru „Românii care nu cunosc deajuns limba și filologia ungurească, și Ungurii, care nu cunosc deajuns limba și filologia românească” (p. 4). Noi, tineretul studios român, revendicăm pentru noi fructul oboselilor depuse de autor în lucrarea dsale și-i mărturisim aici întreg sentimentul de recunoștință pentru munca uriașă pe care a depus-o, deschizându-ne perspective nouă în cercetările noastre viitoare și călăuzindu-ne, prin bibliografia bogată cuprinsă în paginile studiului său, în domeniul atât de întortochiat și atât de arid al onomasticeii.

ȘTEFAN PAȘCA

PROBLEME PEDAGOGICE

PROFESORUL SECUNDAR

(PORTRET MORAL)

În noianul de discuții asupra învățământului secundar, ce revin cu oboseală periodică, se vorbește neconținut de programe, de reforme, dar se scapă din vedere, aproape totdeauna, factorul esențial: starea sufletească a celor ce servesc direct școala, a profesorilor.

Oameni cu cultură universitară, cu un capital de viață irosit între cărți și cataloage, condamnați la un cadru exterior destul de uniform, fără perspective de carieră și cu nevoi de multe ori apăsătoare, profesorii ajung, cele mai adesea, să sufere de o lăncezeală atât biologică cât și morală, care e un rău pentru ei, dar e un rău cu atât mai mare pentru educația pe care sunt chemați să o dea copiilor și tinerilor. Profesorul secundar, acest biurocrat al spiritului, devine curent prizonierul unei vieți aproape ermetic închise și fără revoluții interne. O anume senzație de oboseală, o anume blazare morală, unite cu o mască ușor suferindă de academism oficial, pun stăpânire pe el, în majoritatea cazurilor. Comparat cu învățătorul, de exemplu, profesorul e o ființă mult mai puțin vitală, e aproape un sfârșit de lume, un termen de evoluție. Când un membru al corpului didactic secundar reușește să-și păstreze acuitatea instinctelor vitale și puțința marilor hotărâri și îndrăzneții, el aproape înțelege pe colegii săi, cari-l privesc cu un fel de ascunsă și neputincioasă teroare. Studiile îndelungate, pe cari a trebuit să le facă, lasă urme: un gol de energie și de ingenuitate își imprimă culoarea incertă a tristeții lui. Povara studiilor făcute până aproape de mijlocul vieții și înglobând, în orice caz, aproape toată tinerețea, în timp ce alții trăiau viața directă și-și ascuteau instinctele, apare evidentă la mai mult decât minoritatea dascălilor secundari. Excepțiile, fie ca vitalitate de instincte, ca putere luptătoare, fie ca oameni de știință, există, de sigur, dar, ca întotdeauna, ele întăresc regula. Profesorul secundar n'are nici puțința materială să se cultive intens mai departe, să cumpere cărți, reviste . . . , și n'are, în mod obișnuit, nici acea sete neliniștitoare de a căuta orizonturi științifice noi și de a se perfecționa. În schimb, are, dacă nu iluzia, dar ceva care se apropie de ea, că odată cu diploma de licență ori doctorat, e stăpân pe știința specialității lui și nu mai are nevoie să studieze. Această iluzie ajunge să facă parte din psihologia profesională și este, trebuie s'o recunoaștem, întărită și de contactul cu elevii, acest contact cerând să apară ca un om complet și nu ca un căutător. A mărturisi elevilor că nu știi ceva, e o artă mare, pe care nu o stăpânește orice profesor. Aparența de omniștiință e mai ușoară. Pe de altă parte, îi mai rămâne profesorului secundar încă ceva: amorul propriu. În ciuda vitalității scăzute, în ciuda vieții de tribulații oficializate, amorul propriu se conservă. Iar el e un chin în plus pentru profesorul secundar, sclav al atâtor neputințe dănnăuntru și dinafara lui. Pe acest fond și pe iluzia de mai sus, se altoiește o *prezumție moartă*, ceva specific pentru profesorul școlii secundare și care e marea sterilizatoare a germenilor de viață și de pogres. Pro-

fesorul secundar devine un lac închis, o energie ce se hrănește din ea însăși în chip monoton și cu o eficiență mereu descrescândă până la anii de pensie...

La profesorii secundari din provincie mai ales, aceste trăsături sunt mai evidente, uneori chiar îngrijorătoare. Dovezi pentru aceste afirmații poate strânge oricine. E deajuns să fi trecut prin școala secundară, prin liceu, și să-ți amintești cum apăreau profesorii, cu acea tristețe obiectivată și obosită, care lăsase la poarta învățământului, în care intrase, orice speranță și care, de cele mai multe ori, nu se mai putea schimba nici în fața exemplului de tinerețe clocotitoare a elevilor. Dacă e un conflict între generații, la intelectuali, apoi socotim că el aici începe: în cursul superior de liceu, în acest surd războiu între sensibilitatea tânără a adolescenților și psihicul bătrân sau oprit pe loc într'o formă ce nu se va schimba câteva decenii, al profesorilor lor.

De aceea nu vom cita dovezi multe. Ne mulțumim să ne referim la un singur aspect. Țara noastră e încă, în cea mai mare parte, o lume, un continent nestudiat. Legende, rămășițele istorice, limba, fenomenele sociale așa de interesante, înfățișările geografice așa de variate, problemele de geologie, mineralogie, botanică, zoologie, etc., etc., cari fac din acest pământ și din oamenii ce-l locuiesc un imens muzeu și un laborator plin de miracole, gata să îmbie o curiozitate științifică cât de slăbită — sunt încă aproape neexplorate. Cine să le inventarieze, cine să le explice? Învățătorii n'au toată pregătirea științifică. Ei pot fi colaboratori prețioși, dar numai atât. Cei mai indicați ar fi absolvenții diferitelor Facultăți, risipiți pe întinsul țării, profesorii cu un cuvânt. Dar aici e marea durere. Câți profesori ați văzut, cari să pornească entuziasmat și stăruitor la cercetarea acestor elemente și probleme? Studenții străluciți de odinioară, dela cari maestrul lor așteptau studii de valoare, odată așezați la o școală secundară într'un colț de provincie, nu mai fac nimic. Omul de știință din ei, artistul, a murit ori agonizează într'o serie de ani. Eu cunosc nu puțini astfel de profesori secundari cari poartă în ei un cadavru spiritual. Il poartă toată viața, mort, pe cel care puteau fi ei, dacă ar fi continuat să lucreze, dacă ar fi putut s'o facă, dacă ar fi fost ajutați s'o facă. Nu e și aici o dramă, una din acele tăcute drame ale spiritului? Iată câteva rânduri semnificative ale unui distins și armonios cercetător al tainelor și frumuseților țării acesteia: „Nu vi se pare semnificativ că în țara noastră sutele de profesori de geografie dau atât de puține lucrări originale? Nu s'ar cuveni ca țara aceasta să fie mai repede și mai bine cunoscută, nu prin străini, ci prin geografii ei, cari trăiesc zeci de ani în aceeași localitate și pot descoperi nuanțe și adâncimi, pe cari nici nu le bănuiește străinul venit în treacăt la noi?” (G. Vâlsan, În jurul programei de geografie în școlile secundare. Extras din Societatea de mâine. Noemvrie 1932—Ianuarie 1933, pag. 15). Și cum e cu geografia, e cu toate celelalte științe prin cari ar putea fi studiată țara noastră de către profesorii școlii secundare.

Iar starea de mai sus e accentuată azi, accentuată uneori până la o cronică și pasivă desperare, de starea economică. Aceasta dă profe-

sorului secundar un adaos de depresiune morală și socială, menit să agraveze problema și, odată cu ea, însuș viitorul educației academice în România. În cazuri mai rare, foarte puține, iau naștere și se plămădesc gânduri extremiste, cari fac proces vieții și așezării sociale — lucru perfect explicabil. Ar fi de mirare chiar că aceasta nu se întâmplă mai des. Dar dată fiind acea senzație de oboseală, acea vitalitate dezorganizată și statică, de care vorbeam mai sus că apasă, în cazurile curente, pe profesorul secundar, lucrul nu mai poate mira. Profesorul secundar, vorbind în general, nu e un revoltat, ci un maestru monoton al litaniilor, răspândite dealungul unei vieți întregi sub indiferența ori neînțelegerea mediului social înconjurător.

În fața acestei situații, cine ar putea să dea, cu inima ușoară sau nu, verdicte de condamnare? Profesorul secundar dacă apare astfel, nu e în primul rând din cauza lui, ci din pricini variate și mai ales, adânci, în legătură cu toată structura noastră socială și cu aceea a timpului actual. Nu ne gândim să analizăm acum aceste pricini. De altfel, ele sunt ușor de bănuț. Vinovat și victimă totodată, și mai ales victimă, așa cum suntem mai toți membrii societății, profesorul secundar își are pitorescul său psihic, estompat și neconsistent, pe care îl poartă cu resemnare și în care-și spun cuvântul factori sociali și culturali porniți din puncte îndepărtate...

VASILE BÂNCILA

MIȘCAREA CULTURALĂ

Cărți

N. D. COCEA, *Fecior de slugă*. București, 1933. Ed. „Cultura Națională”.

Dl. Cocea a vrut să facă o glumă, mai mult, lăsând impresia că s'a consacrat literaturii. Și reușise.

La apariția „Vinului de viață lungă” ni l-am închipuit oboșit. Convins de zădarnicia luptelor sale sau, poate, mulțumit că „a învățat băeții să injure”, cu satisfacția datoriei împlinite, îl credeam retras din arena pe care o însângerase ades, când prin loviturile date, când prin cele permise.

Ne-am înșelat însă — N. D. Cocea a cunoscut un gen de succes și rămâne robul lui. Noua ipostază este o altă formă în care dă aceeași luptă și cu aceleași mijloace ca acum 25 ani. Aceeași preocupare de a-și uimi lectorul: cu atitudini de bravadă față de reprezentanții sau instituțiile societății actuale, în ce privește fondul — cu expresii crude și licențioase, în ce privește forma. Trebuie, totuși, să recunoaștem că nimeni nu a speculat cu atât curaj și talent paradoxul în scrisul românesc.

Fecior de slugă nu este un roman sau nuvelă, cum ai fi dispus să crezi la început. Autorul este puțin preocupat de personagiile lui. Toată atenția i se îndreaptă către evenimentele cunoscute tuturor în ultimul sfert de veac și către persoanele cari au avut un rol politic în acest răstimp astfel că, lucrarea pare la

un moment dat un fel de cronică, iar intriga un simplu pretext.

Eroii d-lui Cocea, tipuri vechi în literatura românească și arhicunoscute, se invârtesc, se ceartă, sau se linguesc cu tot atât de cunoscutele personaje ale vieții noastre publice: I. I. C. Brătianu, Take Ionescu, Gen. Averescu, Gen. Iliescu, Dobrogeanu-Gherea, Frimu, Voinov, etc.

Feciorul de slugă, Tănase Bojoc, este o creațiune complet lipsită de originalitate. Aceeași structură sufletească și aceeași evoluție socială, ca a tuturor ciocoilor din literatura românească: numai că Dinu Păturică sau Tănase Scatiu operau la țară. Tănase Bojoc e ciocoii orașului și toată truda d-lui Cocea se rezumă la a-l fi adaptat metropolei, cu o permanentă grijă de a-l face odios. Conceput „la umbra firavă a unui cuib de fasole-țucăr” crește prin „ungherile bucătărilor” din casa colonelului Hotnog, alături de odrasla boerească, Nelu Azan, urmaș al unuia „carele a fost domn în Țara Românească”.

Povestea lor este povestea celor două clase sociale, după rețeta devenită clasică. Veneticul, la țară, — feciorul de slugă, la oraș, — uzurpă poziția boierului după un șir de josnicii în general și în special către binefăcătorul lui, pe care, în cele din urmă, îl vinde acestei ultime abjecțiuni. Privită numai din punctul de vedere al fanteziei, lucrarea este submediocră. Dar dl. C. poate avea o scuză (care, bine înțeles, nu are nici o influență asupra valorii lucrării) preocuparea con-

stantă de a critica toată structura societății noastre. Bojoc, apare ca un simbol în teza d-lui Cocea. El este conducătorul, apărătorul burgheziei românești, josițiile lui sunt josițiile noastre. Se poate, și convenim că moravurile noastre permit într-o largă măsură căderea Azan-ilor și ascensiunea Bojoc-ilor. Dar pentru asta nu era nevoie de un roman. Un număr din Facla ajungea.

Tendențioasă, nedreaptă, lucrarea d-lui Cocea, se cetește ușor. Portretele lui Ionel Brătianu, Take Ionescu, Iorga, oricât de pătimase ar fi, interesează. Nota de pamflet dă lecturii o saveare particulară.

Construcția aceasta hibridă de adevăr și fantezie captivează, intrucât trecerea dintr'un domeniu pe celalalt se face ușor, pe nesimțite.

Dl. Cocea are rarul privilegiu de a ști să scrie.

Pregătește, cu o neobișnuită putere de evocare atmosfera prielnică scenei ce urmează a se desfășura. Imaginile, cuvintele și ritmul converg toate spre scopul urmărit. Un singur exemplu.

Eroul, adolescent, incede să simtă obesiile sexuale.

„Inceputul celui de-al doilea semestru coincidea cu inceputul primăverii”. Imediat trece la descrierea inceputului de primăvară, „caldă ca o mângăere, leneșă și parfumată ca o curtezană. Căpacii abia treziți din letargia somnului hiernal, își întindeau într'un căscat brațele inflorite. Pe drumul dela școală, brațe la fel de albe se strecurau printre mușcatele ferestrelor. Capete zburlite sau răsătoare de copile apăreau când și când printre flori. Zâmbete străluceau. Priviri il urmăreau. Miresme dulci pluteau în aer. Pe pământ, dealungul ulițelor se țarau dorinți, langori, gânduri fără țel și fără nume. Tănase grăbea pasul”.

În redarea vulgarului, dl. Cocea excelează. Amănunte și scene oculite de ceilalți, sunt realizate cu obișnuita sa măiestrie de pamfletar. Baudelaire-ian prin formație și atitudine artistică, cultivă cu satisfacție și succes florile răului.

Aceasta este deajuns ca să-și păstreze vechii săi cetitori. Ar fi de văzut însă dacă mai poate captiva noua generație.

C. Pastia

M. SADOVEANU, *Soarele în baltă sau Aventurile șahului*. București, (1933). Ed. „Adevărul”.

Toamna acestui an ne-a adus bucuria unei cărți de o isbitoare noutate. Maestrul Sadoveanu a dat la iveală un volum scris în întregime despre jocul de șah. Toată cartea, dela început până la sfârșit, nu este decât o delicioasă și minunată „causerie” despre tot ce ne-ar putea, artistic, interesa în legătură cu acest joc: povești și anecdote din trecut, până în zilele noastre, comentarii personale, etc.

Boierul basarabean Temistocle Cantarağa, pasionat jucător de șah, ducă cu sine la moșia lui pe „cuconu Grigoriță” și pe căpitanul Colț, cu intenția de a se război cu acesta din urmă în câteva partide de șah. Înainte de a se începe ostilitățile, la o masă copioasă, în tovrășia unui vin vechiu și a unei femei plăcute — soția boierului — se incinge o lungă discuție între domnul Cantarağa și cuconu Grigoriță, discuție care e tot miezul lucrării.

Cam aceasta este structura cărții. Ceea ce este remarcabil în legătură cu personagiile amintite mai sus este repeziciunea cu care ele sunt schițate dela început. Dela boierul Cantarağa, fanfaron simpatice, bun la inimă și „franc-buveur”, la căpitanul Colț, figură plictisită, lipsit de ieșiri sentimentale, adeseori rece și ironic, totdeauna calculat, la „cucoana Lisaveta”, femeie amabilă, și până la credinciosul Anatol, fiecare își păstrează caracterul său propriu și toți contribuie să redea atmosfera ospitalieră a unui cămin de dincolo de Prut (cât privește pe „conu Grigoriță” n'am mai găsit de cuviniță să-l amintesc: pe acesta îl cunosc toți iubitorii de proză dela noi...).

Dar tot ce am relevat până aici din

această carte are o importanță secundară, după cum însuși autorul o sugerează cu finețe în titlul primului capitol. Principal rămâne șahul, șahul ridicat în ochii noștri la înălțimea valorii spirituale, care triumfă asupra timpului. Povestea lui se confundă cu povestea spiritului, a idealului, într'un cuvânt a celor supra-pământești.

Aparent disparate, anecdotele și povestirile sunt în realitate admirabil înlănțuite pentruca să ne dea un tot: aventurile șahului în cursul istoriei. Și când mă gândesc că toată această largă înlănțuire de fapte pornește dintr'o simplă provocare la șah, gândul, fără să vreau, mă târește în comparații depărtate și poate îndrăznețe: Oare nu tot așa și Omer, dintr'o simplă ceartă între două personaje face să inunde în noi, lent și majestos, acel uriaș fluviu de epicism? Comparația, bineînțeles, se mărginește numai la „pretextul” amintit mai sus. Nu mă gândesc nicidecum să o duc mai departe.

Admir cărțile în care autorul își face un joc din faptul că risipește cu dărnicie partea cea mai subtilă și prețioasă din noi, acel „nu știu ce” fermecător pe care cu un termen vag obicinuim a-l numi „inteligentă”, voind să dăm atunci cuvântului înțelesul său cel mai nobil și elevat. Rareori am avut, din acest punct de vedere, o mai mare satisfacție ca la citirea cărții de față. Inteligența autorului dă, în cursul cărții, impresia unei orgi vaste și cu toate tonurile în funcție. Astfel întâlnim tonul fin și grațios, când autorul are ocazia să strecoare un spirit între două anecdote (p. 10, 84, 141, 143, etc.), tonul grav al înțelepciunii, ca în pagina inspirată (p. 38) unde, prin șah, autorul tâlmăcește evoluția istoriei, tonul ironic, ca în pasagiul unde e vorba de „orientul misterios, unde fahirii cerșetori își bat joc de legile fizice” (p. 133), pentruca mai departe să primim dușul cu „resortul tainic al marilor minuni din această lume” ca o pregătire pentru tonul profund revelator din ultimul alineat, dela

p. 164, adevărat imn ridicat împăratului mai presus de toate: Spiritul.

Mai amintesc cititorului marele meșteșug al lui Sadoveanu de a reda o mentalitate, o stare de spirit printr'un cuvânt, o faptă, un gest. Popoare și civilizații ne apar într'o simplă anecdotă. Iată Orientul arab rafinat și strălucitor în fața cu Occidentul rășboinic și încă barbar, iată Occidentul de mai târziu cu Frederic cel Mare și Napoleon, etc... Asia, Europa, ba chiar și America, totul ne trece pe dinainte. Imi vin în gând versurile poetului:

„Et les vastes éclairs de son esprit lucide
„Lui dérobent l'aspect des peuples furieux..

Dar credeți că am spus totul? Ce să mai spun de verva partidei dintre regele Kanut și contele Ulf, de stilul și poezia melancolic-dulce a istoriei lui Tristan și Isolda?

N. Caranica

IULIAN JURA, *Mitul în poezia lui Eminescu*. Paris, 1933.

Pentru orientarea în poezia lui Eminescu, nu arareori, cunoștințele imediate îți sunt insuficiente și clarificarea unor versuri e imposibilă fără cercetarea migăloasă a izvoarelor.

Perseverența cu care Eminescu urmărea lămurirea problemelor ce l-au preocupat denotă extraordinarul simț critic al poetului. Și acest simț critic invită la prudență: trebuie să căutăm totdeauna sensul unei poezii sau al unui vers, evitând presupunerea unei greșeli sau confuzii. Sau, cum precizează d. I. Jura în studiul de care ne ocupăm: „datoria noastră este să cercetăm, iar nu să instrăinăm ideile și intențiile lui Eminescu”.

Consecvent cu această părere justă, d. Iulian Jura caută exegeza unor „incoherențe”, după explicațiile care s'au dat până acuma, din unele poezii ale lui Eminescu, poezii de cadru mai mare, grefate pe o gândire mitică...

În timpul lui Eminescu, studiul mitolo-

giilor, prin Max Müller și alții, devenise o predilecție a oamenilor de carte. Romanticismul cultivase această predilecție pentru antichitatea cu legende și credințe mitice, iar Eminescu, romantic prin temperament, își găsisse în mitologie lumea de visare și poezie pe care o căuta. Cultura sa variată i-a pus la dispoziție elementele mitice antice, iar credințele și basmele poporane ca și literatura poporană i-au descoperit miturile poporului nostru. La Eminescu se găsea astfel o echilibrare a elementelor mitice prin faptul că le căuta corespondența în mitologia poporului român. De aceea, după cum arată d. I. Jura, în creațiile sale, Eminescu a strivit mitul legat de vremi și de anumite locuri și l-a creat din pulberea veche și din sufletul său marmorean și nou.

D. Jura urmărește în poeziile *Rugăciunea unui Dac*, *Strigoi* și *Lucafărul*, contribuția mitului în procesul de creație — și uneori reușește să ne convingă, contrar părerilor d-lor Radu Dragnea, Tudor Vianu și alți interpretatori ai poeziei eminesciene.

În *Rugăciunea unui Dac*, fragment din poemul *Sarmis* (rămas în manuscris), Eminescu a utilizat mitul dacic cu atotputința zeului Zamolxe, față de care chiar blestemul rămâne zadarnic: Dacul chinuit de durerea dată de zeu vrea să se răzbune prin renunțarea la viața veșnică. Însă numai prin ajutorul zeului poate renunța la viața de dincolo, lege divină pentru toți. De aceea versurile din poemul *Sarmis*:

Invață-mă doar vorba de care tu să tremuri,
Semănător de stele și începător de vremuri.

descoper cheia tragismului care robește pe Dacul nevoit să ceară concursul zeului pentru distrugerea nemuririi și cuțerirea, prin ori câte torturi, a idealului amar: *nimicirea*.

Chiar concepția cosmogonică din strofa întâi și elementele descriptive le-a imprumutat Eminescu, după cum arată d.

Jura, din *Edda*, pe care o cunoștea probabil din timpul studiilor la Berlin, și din „Imnul creațiunii” din *Rig-Veda*.

În *Strigoi*, tot pe baza mitului, ajutat de manuscrisele lui Eminescu, d. Jura precizează cunoașterea unor personaje din poezie, iar în *Lucafărul* observă apropierea de mitul răpirii Proserpinei de către Pluton, cu transformările pe care i le-a impus poetului mitul românesc din basmul lui Kunisch, bazat pe concepția creștină a demonismului și iluminat de sensul alegoric pe care l-a dat Eminescu poeziei sale: soarta lucafărului este identică cu soarta geniului pe pământ. Cu ajutorul mitului d. Jura ajunge la stabilirea naturii intime a Lucafărului. Totuși, dacă în linii generale explicația dsale pare convingătoare, în detalii lasă umbra unei struniri a explicației, prin argumentele accidentale pe care le aduce...

Pentru cunoașterea poetului a căruia amintire crește în ochii noștri cu fiecare clipă ce trece, studiul d. I. Jura aduce unele sugestii de care va trebui să se țină seamă. E un punct câștigat.

Radu Brateș

I. DREMER și I. MARIN, *Maramureșul Românesc* (cu numeroase fotografii, 1 hartă colorată, diagrame, schițe). Edit. „Cartea Românească”, București, 1933.

O carte de geografie, care, după mărțurisirea autorilor, — cel dintâi profesor la liceul „Dragoș Vodă” din Sighet, al doilea șeful regiei C. A. P. S. din Vișeu, — destinată la început studiului în școlile secundare, s'a transformat într'o lucrare de proporții mai largi, grație îndemnului și sprijinului drului V. Ilea, președintele secției „Astrei” din Maramureș. Ea e menită să devină astfel un îndrețar pentru cunoașterea unuia din cele mai pitorești ținuturi românești, care-și destramă pe zi ce trece tot ceea ce-l mai leagă de străvechea legendă a descălicătoarei și de documentele de nobleță ale elementului băștinaș românesc.

Căci chiar din cadrul sobru și obiectiv al

acestui studiu de geografie, pe care autorii s'au sforțat să nu-l depășească, străbate vântul de jalnică pustiire și de izolare, care bate asupra acestui colț de țară.

A treia parte, din cecece era înainte de a fi despărțit prin tratatul de pace — celelalte două părți au fost atribuite Cehoslovaciei printr'o greșală diplomatică fără precedent în istoria noastră — Maramureșul românesc se luptă cu greutatea din ce în ce mai mari, cu cât trec anii unirei.

Viața economică acaparată de mâni străine, căile de comunicație distruse de șuvoaiele nestăvilite ale apelor, coborite din munții despăduriți, și pe deasupra — fără exagerare — cea mai nenorocită stare culturală din cuprinsul țării.

Icoana fidelă a acestei triste situații o dau tabelele statistice, extrase după materialul recensământului general al populației din 1930, cât și după lucrările recente (1933) ale institutului de demografie și recensământ. Această statistică arată la țară un procent de 67.9% neștiutori de carte pe tot cuprinsul Maramureșului. Repartizat pe plăși, uneori acest procent e și mai mare (peste 75% în plasa Iza, unde din 29.016 locuitori, abia 7124 sunt știutori de carte). *Cele 76 de școli primare de abia ajung pentru 10.000 de copii, alți 30.000 așteaptă învățătura care nu li se poate da, din lipsă de școli și învățători!*

Autorii analizează pe capitole: relieful și alcătuirea geologică a pământului Maramureșului, apele care-l străbat, clima și vegetația, bogățiile lui naturale, istoria culturală și bisericească a acestui pământ românesc, unde s'ar fi tipărit cea dintâi carte în limba românească (la mânăstirea din *Peri*), compoziția populației în care elementul românesc e aproape coplesit de cel străin (57.7% Români față de 20.91% Evrei, 11.94% Ruteni, 6.89% Unguri, 2.01% Nemți, 0.48% alte naționalități), lăsând să se întrevadă adesea lipsurile și amărăciunile acestei populații, rămasă la o parte de desvoltarea

țării întregite și vitregită de pulsul unei vieți economice active.

Nu sunt trecuți cu vederea nici Românii din Cehoslovacia, așezați în grupul de sate din dreapta Tisei — comunele fruntașe: *Biserica albă, Slatina, Așa de jos, Așa de mijloc, Așa de sus*, reprezentând aproape 15.000 de suflete românești, — rămășițele unui îndelungat proces de rutenizare, la care au fost supuse vechile ruvodate maramureșene, din care-și trage originea Bogdan descălicătorul.

Fotografiile numeroase și bine alese, o hartă a județului în mai multe culori, paginile în care se descriu caracterul țăranului maramureșan sau tipul casei cu urmele unei străvechi vieți românești în toate îndeletnicirile casnice, pusă la adăpost de curențele prefacerii, îmbie pe cititor să poposească în satele răzlețite dealungul văilor și să facă cunoștință cu făptura și portul ultimilor păstrători de zapise de noblețe din al XIV-lea veac sau cu bisericuțele de lemn, înegrite de vremuri, a căror siluetă delicată se desprinde în amurguri de pe podișurile înalte, cu turnul lor svelt, voind parcă să străpungă bolta cerească.

PROF. Dr. N. LEON, *Note și amintiri*. (Cartea Românească, 1933).

Autorul acestor „note și amintiri” a fost una din cele mai originale figuri, din generația de distinși intelectuali pe care a avut-o, pe vremuri, Iașul.

Profesor erudit, ce și-a câștigat dela catedră și prin lucrările de specialitate, un loc însemnat în panteonul științei, N. Leon a avut însă și darul de a-și apropia prin strălucirile lui însușiri sufletești, simpatia tuturor acelor ce l-au cunoscut.

Bunătațea sa, caracteristică tuturor iubitorilor de știință și adevăr și mai ales spiritul său neobișnuit de viu trăiesc în aceste simple note și amintiri, — publicate după ce a trecut în lumea celor drepti, — unde se desprind dintre însemnări cu caracter auto-biografic aspecte, interesante din viața lui Hașdău, G. Panu,

Coco Dimitrescu, Gh. Mărzescu, Titu Maiorescu, Ion Brătianu, Matei Cantacuzino, etc., amintiri despre vestitul „institut academic” și despre Eminescu, care a fost profesor de limba germană la acest institut în anii 1874—1875.

Pagini intime sau duioase, alternând cu altele pline de amănunte pitorești, vădesc cultul deosebit ce-l nutrea profesorul N. Leon pentru trecutul metropolei Moldovei. Ele completează fresca amintirilor publicate cu câțiva ani înainte de moarte (*Amintiri*, 2 vol. Ed. Viața Românească, Iași) despre viața intelectualilor ieșeni de acum câteva decenii și contribuie la cunoașterea moravurilor unei epoci, intrată deja în istorie pentru generațiile actuale.

Val. Pușcariu

I. LUPAȘ, *Documente istorice privitoare la moștile brâncovenesti din Transilvania și Oltenia (1654—1823)*. Cluj, Cartea Românească, 1933, pp. 180. (Extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională v. VI).

Bogățiile Brâncovenilor n'au ispitit până acum decât pe puțini istorici (N. Iorga, Șt. Meteuș, Șt. Greceanu) să cerceteze pe bază de documente natura și soarta acestor averi, cari prin faima lor au contribuit în mare măsură la sfârșitul tragic al voevodului martir ucis de Turci la 1714. Puținătatea documentelor publicate până acum în legătură cu originea și soarta acestor averi a constituit o lacună, pe care — în ceea ce privește moșiile brâncovenesti din Transilvania și în parte cele din Oltenia — o umple cu prisosință actele strânse de d. I. Lupaș în arhiva Muzeului Brukenthal din Sibiu și în arhiva centrală din Budapesta, comunicate întâi Academiei Române și publicate acum în editura mai sus citată. O altă colecție bogată de documente inedite privitoare atât la moșiile din Oltenia, cât mai cu seamă la cele din Muntenia, se află în posesiunea dlui Al. Lapedatu, așteptând să fie dată cât mai curând la lumina tiparului.

Până atunci ne vom ocupa de actele

publicate de dl. I. Lupaș. Cercetarea lor ne este inlesnită de un minuțios studiu introductiv scris cu claritatea cunoscută a autorului, studiu în care se arată substratul politic al achiziționării de moșii și alte proprietăți imobile în Transilvania de către Constantin Brâncoveanu, precum și preocupările de ordin religios și cultural de cari au fost însuflețiți succesorii lui, proprietari ai acestor moșii.

Autorul, în deosebire de cele ce se știau până acum, precizează că moșia din Sâmbăta de Sus a ajuns în posesiunea Brâncovenilor prin zălogirea ei în anul 1654 de către Suzana Lorântfi lui Preda Vornicul Brâncoveanu, pentru suma de 2500 fiorini. Dela acest unchiu a moștenit-o voevodul Constantin Brâncoveanu, care a mai cumpărat apoi și moșiile Sâmbăta de Jos, Berivoiul și Poiana Mărului, precum și alte două case, una în Șchei, alta în Brașovul vechiu. Achiziționarea acestor noi imobile, Domnul Munteniei a făcut-o, fără indoială, cu intenția de a-și crea un loc de adăpost pentru sine și familia sa, împotriva oricărui pericol ce ar veni dinspre Turci, dar a făcut-o și conștient că prin aceasta — precum și prin clădirea bisericii din Făgăraș și înzestrarea ei — aduce un real sprijin Românilor ardeleni nu numai în păstrarea credinței strămoșești, dar și în lupta ce dădeau aceștia pentru a pătrunde ca proprietari în orașele Transilvaniei apărute de autonomii locale. Sesizând acest pericol, Sașii din Brașov căutară a împiedeca pe C. Brâncoveanu să cumpere case în cuprinsul orașului, iar împăratul Carol VI numai după mari stăruințe din partea voevodului îi acordă acestuia dreptul de a cumpăra moșii în Transilvania, dar și aceasta numai după ce consilierii imperiali vor fi raportat la Viena fiecare caz în parte pentru a i se da voevodului muntean autorizație specială.

După decapitarea lui C. Brâncoveanu, văduva lui, Doamna Maria, caută să intre în posesiunea averilor fostului ei soț, trimițând pe Gh. Trapezuntius la Veneția să ridice banii depuși acolo și intervenind,

tot prin acesta, la Guvernul din Viena să fie reasezată în stăpânirea moșiilor din Oltenia. Ca urmare, în anul 1724, se întocmește un prospect al acestor moșii, aproape 50 de sate, din cari o parte ajunse să fie folosită prin uzurpare de streini.

Concomitent, principesa Maria interveni la Viena și pentru Românii ortodocși din Făgăraș, a căror biserică fusese răpită prin violență de episcopul unit Pataki și în urma acestor repetate intervenții, Consiliul de Răsboiu imperial veștezește excesele episcopului amintit, îndrumându-l să respecte dreptul de liberă practică religioasă al năpăstuiților ortodocși. Tot pentru retrocedarea bisericii din Făgăraș ortodocșilor interveni la 1752 un alt Constantin Brâncoveanu, nepotul voevodului martir dela 1714. Restul actelor din publicația de care ne ocupăm, constituiesc dosarul îndelungatului proces dintre succesorii lui Samuil Dobosi, creditorii, și principii Nicolae și Emanuil Brâncoveanu, ale căror moșii: Sâmbăta de Sus, Poiana Mărului și Berivooi Mari ajunseră sub sechestru. Procesele cu succesorii lui Dobosi ține dela 1760 până la 1762, de atunci el e continuat de noul creditor, D. Marcu, până la achitarea ultimei datorii de către Emanuil Brâncoveanu, în anul 1803.

Ca încheiere autorul amintește faptul greu de justificat că principele Grigorie Brâncoveanu uitând de tradiționala grije purtată de înaintașii săi, Românilor ortodocși din Brașov și Făgăraș, în anul 1823 a dăruit moșiile dela Sâmbăta de Sus și Poiana Mărului bisericii și școalei grecești din Brașov.

I. Moga

ANDREI RĂDULESCU, *Originalitatea dreptului român*. București, Ed. Curierul Judiciar. 1933, pag. 24.

Intr'o broșură de 24 pagini, publicarea unei conferințe ținută la Radio, d. Andrei Rădulescu, consilier la Inalta Curte de Casație și Membru al Academiei Române,

schitează în câteva linii mari problema originalității dreptului românesc.

Dsa pleacă dela definirea originalității în drept.

„Original”, etimologic, înseamnă ceva care n'a mai fost. „A zice despre o regulă de drept că e originală, ar însemna să fi apărut pentru întâia oară, iar ca dreptul unui stat să fie original, ar trebui să fi fost creat acolo și să nu fi luat nimic dela altcineva”.

În sensul acesta nici un drept nu e original, căci e știut că dreptul roman a fost tributar celui grecesc și oriental, dreptul francez și austriac, celui roman, iar dreptul maghiar, de ex. intrucât e scris, cuprinde părți din dreptul german și austriac, iar cel cutumiar e influențat desigur de cel slav și român.

Deci „original” în materie de drept, nu înseamnă a fi cu totul nou, ci a avea ceva nou. „Poți lua din alte părți, dar să aduci și părțile tale noi, caracteristice, cari să te diferențieze”.

Privit astfel dreptul românesc, d. Andrei Rădulescu găsește că e cel puțin tot atât de original, ca al tuturor popoarelor dimprejur.

În dreptul roman, care a guvernat Dacia, sunt și vor trebui găsite urmele dreptului preroman „al străbunilor de cari trebuie să ne simțim tot așa de mândri, ca și de Romani”. În dreptul nostru vechiu nescris și mai târziu în praviile scrise, sunt instituții de o puternică originalitate.

Codul Calimach, între altele a fost trimis și universității din Oxford și recomandat Grecilor ca lege civilă. Acest cod este mai roman decât cel austriac.

D. Andrei Rădulescu găsește în dreptul românesc instituții cari nu sunt aiurea și cari arată cât de greșită e concepția că dreptul românesc e o copie rea a altor sisteme de drept.

Nici chiar dreptul în vigoare, nu e o simplă copie a celui francez, belgian sau italian, care a servit de model.

Constituția veche a fost luată din Belgia, nu a fost însă tradusă pur și sim-

plu, cum se spune, ci pe baza constituției belgiene, a fost alcătuită o altă constituție, care ținea seama de nevoile românești.

„Codul civil român a fost tradus din cel francez, dar a fost îmbunătățit în multe părți”.

În legislația mai nouă, și îndeosebi în Constituția nouă și în legile de după războiu, d. Andrei Rădulescu găsește multă originalitate și independență. Legiuitorul nou face legi fără modele streine, pentru nevoile noastre proprii.

Așa fiind lucrurile, concluzia dlui Andrei Rădulescu este că „dreptul românesc este aproape tot așa de original ca și al celorlalte popoare latine”.

Broșura conține numai o indicare rapidă a elementelor cari dovedesc originalitatea dreptului românesc, atât de controversată. Ea este o încercare de popularizare a acestor elemente și un ghid și un indemn la muncă, pentru cercetătorii istoriei dreptului românesc.

O. F. Popa

Reviste

BOABE DE GRÂU, Iulie 1933.

Din seria institutelor de învățământ, cu importante rosturi culturale în istoria neamului nostru, pe cari le prezintă cetitorilor prețioasa revistă „Boabe de Grâu” condusă de d. Emanoil Bucuța, a ajuns la rând în nrul acesta *Colegiul Național Sf. Sava*. Istoricul acestei școale cu un trecut atât de glorios îl face actualul ei director, d. Ștefan Pop.

Numărul pe Aprilie c. al Boabelor de Grâu aducea un articol de vastă erudiție și de calde aprecieri, datorit d-lui A. A. Mureșanu, despre *Școalele naționale centrale și liceul „Andrei Șaguna” din Brașov*. Se găseau acolo date importante despre cele mai vechi încercări ale Românilor din Șcheii Brașovului de a-și organiza un învățământ propriu și despre evoluția acestei școale, în cursul vremii, până la mijlocul veacului trecut, când s'a

transformat în gimnaziu. În timp de două decenii apoi, harnicii Brașoveni au fost în stare să deschidă, spre completarea ciclului de învățământ secundar, o școală reală și una comercială, visând în același timp o Universitate românească.

Sunt deosebit de importante amănuntele despre raporturile școalelor din Brașov cu Românii de peste Carpați. Brașovenii au primit în toate vremurile ajutoare de peste munți, pentru instituțiile lor de învățământ. În schimb acestea dădeau lumină și tinerilor din Principatele dunărene, cari reprezentau uneori o zecime din numărul total al elevilor.

A urmat apoi, în nrul pe Iunie, expunerea d-lui Ion Georgescu despre *Școalele din Blaj*, cu succinte biografii ale dascălilor cari s'au perândat la catedrele lor în curs de aproape două veacuri. Importanța școalelor din Blaj ne apare din faptul că ele au avut dela început toate trei gradele de învățământ: primar, secundar și superior, îndeplinind astfel o funcție unică în istoria culturală a Românilor ardeleni, mai ales în întâiul secol al existenței lor. O altă însușire caracteristică a acestor școale este că ele ofereau, pe vremuri, ucenicilor lor un învățământ gratuit. Profesorii erau călugări, iar școala era întreținută de vlădicie. De aceea erau așa de mulți elevii. De altfel târgușorul de pe cele două Târnave a rămas până în zilele noastre o cetate școlară, căci el adăpostește și astăzi, cu totul, vreo 1500 de elevi.

Și Colegiul Național Sf. Sava a debutat ca instituție de învățământ superior. Academia grecească dela 1678, cea dintâi școală superioară din Muntenia, este la temelie actualului colegiu. Ea era pe vremuri un centru de cultură pentru întregul Orient. Se făcuse o tradiție ca profesorii ei să fi cercetat și școalele Apusului, mai cu seamă pe cele din Italia. Prin George Lazar școala se naționalizează și curând după aceea și celelalte școale din țara veche.

În istoricul pe ultimul veac al Școlii dela Sf. Sava se reflectează întregă isto-

ria noastră modernă, cu toate avânturile și opintirile ei. D. Ștefan Pop ilustrează admirabil acest adevăr, urmărind soarta școalei, rând pe rând, dela epoca lui G. Lazar și Eliade Rădulescu, trecând prin acelea a Regulamentului Organic, a Revoluției din 1848, a curentului latinist, a Unirii, etc. până la epoca de după războiu, când școala a primit titlul de distincție, pe deplin îndreptățit, de „Colegiu Național”.

BULETINUL DEMOGRAFIC AL ROMÂNIEI, Octomvrie 1933.

Publicația cu acest nume, editată de Institutul Demografic, pe care-l conduce d. Sabin Manuilă, este una din cele mai occidentale, ca ținută, periodice românești și serviciile ce le aduce ea științei în general și în special disciplinelor cari lucrează cu materialul uman ca și oamenilor cari se ocupă cu afacerile publice ale țării, dintre cele mai importante.

În ultimul număr, pe lângă obișnuitele date statistice lunare, despre nașteri, decese și cauzele sau proporția lor numerică se introduce o inovație: arătarea născuților vii și a deceselor pe neamuri. Criteriul de determinare a naționalității a rămas cel întrebunțat cu ocazia recensământului general al populației, din 1930 și anume declarația formală a cetățeanului.

Din întâiul tablou cu astfel de date se desprinde următoarea concluzie: Românii, Rușii și Ucrainenii dau o proporție mai mare de născuți decât decese, pe când Ungurii, Germanii și Evreii, invers, prezintă o proporție mai urcată la decese decât la nașteri. Dacă acest fenomen se va păstra constant pentru un timp mai îndelungat, consecințele vor fi de mare însemnătate pentru neamurile amintite.

Nu putem ști în ce măsură este răspândită această publicație de primordială importanță. Pentru orientările ce se desprind din coloanele ei de cifrea, ea ar trebui să circule mai ales în ținuturile cu populație mixtă.

Olimpiu Boitoș

Insemnări

UN VIS al românimii ardelene s'a intrupat: Catedrala Adormirii Maicii Domnului se înalță senină în inima Clujului. Svelta ei făptură de piatră va aminti generațiilor viitoare ziua de 15 August 1916 — sărbătoarea Hramului ei — când un neam întreg, în frunte cu Domnul țării, s'a ridicat și a pornit să-și clădească, pe temelii de dreptate, viitorul. Ea va grăi deasemenea de stăruința cu care, prin veacuri de obidă, norodul acesta de țărani ardeleni și-a păstrat neprihănită întreaga lui zestre de credință și de datini, de Voevodul legendar care a întemeiat episcopia Vadului și Feleacului, de vlădicii care cu statornicie au păstorit pe aici, sub disprețul stăpânilor streine.

P. S. S. Nicolae, episcopul Clujului, a moștenit întreaga fire hotărâtă și îndelung răbdătoare a acestor vlădici. Catedrala, în bună parte, este rodul acestei neclintite perseverențe.

Ridicat în tronul arhieresc prin alegerea din 28 Sept. 1921, întâiul episcop al reinviatai eparhii, a știut să învingă toate greutățile ce i se puneau în cale. Cu o tenacitate de fier, cu o chibzuință de minunat gospodar, P. S. S. a dus înainte idealul din a cărui realizare își făcuse un program de viață.

Apoteoză a celui mai mare moment din istoria noastră, Catedrala Unirii este deci totodată încoronarea strălucită a strădaniilor Episcopului care n'a cunoscut șovăiala.

Catedrala, a cărei piatră fundamentală a fost așezată în toamna anului 1923 — trebuia să fie, conform ritului oriental și tradiției artistice românești, o zidire de tip central și de tip bizantin. A fost însă o inspirație fericită de a nu îngrădi libertatea de mișcare a arhitecților. Dnii C. Pomponiu și Gh. Cristinel s'au folosit de această libertate, introducând în planul lor o influență recentă apuseană: turnurile-clopotnițe ale fațadei pe care le-au subordonat însă strict compoziției cen-

trale. Un element cu desăvârşire nou, datorit şi tehnicii moderne a betonului armat, este accentuarea mişcării verticale a clădirii, mişcare cu atât mai aparentă cu cât dimensiunile proiectului iniţial au fost reduse în lărgime, fără a se scădea, în raport proporţional, şi înălţimea. Această accentuare exagerată a verticalei aminteşte puţin tipul bisericii moldoveneşti dela începutul secolului al 17-lea, fără să se poate vorbi însă de o influenţă hotărîită. În schimb, bisericile din Moldova, indeosebi Dragomirna şi Trei Ierarhi, au imprumutat motivul decorativ al torsadei, aplicat cu profuziune pe suprafeţele exterioare pentru a subîmpărţi faţada, cât şi în interior, ca un fel de che-nar care încadrează diferitele bolţi semicilindrice, triunghiurile sferice ale turleii, etc.

Picturile care împodobesc cupola centrală şi altarul sunt executate în stil neobizantin, accentuând valoarea plană a compoziţiei, eviţând aşadar elementul plastic, naturalist şi folosindu-se, ca mijloace formale, de liniiile conturului şi ale draperiilor — linii ce au totdeauna o valoare compoziţională — şi de culoarea desfăşurată în planuri mari, liniştite, lipsită de reflexe de lumini şi umbre.

Pictura lui Demian, în general mai tradiţională, se inspiră din pictura românească din epoca lui Brâncoveanu. Figurile lui (ingerii care înconjoară în zbor Pantocratorul şi chipul auster al Sf. Ioan Botezătorul) au supleţea şi pateticul acestei epoci, în schimb coloritul, în care predomină roşul, albastrul şi verdele ne amintesc frescele bizantine din veacul al 14-lea (de pildă cele din Biserica Domnească din Curtea de Argeş).

Cu totul alt caracter au frescele lui C. Bogdan. Desigur şi în ele predomină elementul tradiţional bizantin, şi indeosebi Maica Domnului cu Pruncul în braţe din bolta altarului prezintă, prin mai multe caractere, un raport de filiaţiune cu aceeaşi reprezentare din Biserica Domnească dela Argeş. Dar, în general, d. C. Bogdan ne vorbeşte un limbaj mai modern, mai con-

vins de problemele constructiviste de genul primitivismului decorativ. Din acest spirit se explică şi grija de a evita culorile cu tonalitate mai intensă, preferindu-le pe cele ce au tonalitatea mată a unui covor.

Pentru estetica oraşului, catedrala, aşezată în faţa Teatrului Naţional, dominând piaţa care abia prin înălţarea acestui lăcaş sfânt şi-a căpătat un sens deplin, însemnează un câştig strălucit. Rămâne ca statuia lui Avram Iancu, proiectată între Catedrală şi Teatrul Naţional, să-i desăvârşească semnificaţia românească.

P. Aldea

TURISMUL a devenit şi la noi o preocupare de Stat. Încă în cursul verei, a luat fiinţă pe lângă preşidenţia Consiliului de miniştri un „consiliu pentru pregătirea organizării turismului în România”, alcătuit din reprezentanţi ai autorităţilor având legătură cu turismul, din reprezentanţi ai principalele asociaţiunilor turistice, cât şi ai birourilor de voiaj, având drept organ de execuţie al acestui consiliu „Consilieratul pentru turism”.

Scopul acestui consiliu ar fi să studieze măsurile ce trebuiesc luate pentru a se intensifica mişcarea turistică în România şi să înfiinţeze un organ permanent, un „Oficiu de turism” pentru organizarea şi supraveghierea turismului în România.

Iniţiativă fără îndoială lăudabilă, astăzi când turismul a devenit un factor de progres şi de însemnate resurse de câştig, în majoritatea ţărilor europene, dar care cere multă chibzuinţă din partea celor ce vor s'o puie în practică.

Nu e locul să insistăm aici asupra rostului oficialităţii în promovarea turismului în ţările cu veche tradiţie turistică, sau să ne punem întrebarea, dacă România poate deveni o ţară de turism.

S'a spus şi mai ales s'a scris mereu, de noi şi de străinii ce ne-au vizitat, că avem frumuseţi naturale, ca cele risipite pe povârnişurile Alpilor, unele comori artistice care ies din comun, aspecte etno-

grafice autohtone de invidiat, fără a se stăruii de îndăjuns că toate acestea sunt puțin accesibile sau chiar inaccesibile, fie din cauza lipsei sau stărei primitive a căilor de comunicație și a mijloacelor de transport, fie din absența totală a confortului sau din lipsa așezărilor turistice suficiente.

Impedimente, care vor condamna încă multă vreme majoritatea peisagiilor noastre carpatice sau izvoarele cu minunate proprietăți terapeutice, să rămâie departe de ochii și pașii drumețului.

Căci turismul fiind o desfătare ca ori-care alta, deși are ca prim obiectiv natura, presupune în prealabil, preocupări de confort, de curățenie și de cuviință, care lipsesc încă autohtonilor noștri.

De aceea credem, fără a micșora bunele intenții ale inițiatorilor, că atât biroul de propagandă turistică de pe lângă Ministerul de Externe, cât și recentul Consilierat pentru turism a procedat greșit, începând cu propaganda prin fotografii în țară și peste hotare și continuând prin înlesniri la intrarea în țară a vilegiaturiştilor străini, înainte de a ne asigura o gospodărie turistică bine întocmită, care să permită aceste invitații, adică: drumuri, mijloace de comunicație, confort, igienă, educație turistică.

A îndemna pe străini să ne cunoască țara, înainte de a le pune la dispoziție aceste condiții indispensabile turismului modern, înseamnă a îngropa dintru început în consilii, oficii, sau alte creații biurocratice rodul inițiativei.

Cât privește principiile, care să călăuzească organizarea turismului, ar fi de dorit ca noul Consilierat pentru turism să facă apel la concursul oamenilor cu experiență turistică și să încurajeze opera, pe care o înfăptuiesc cu destule greutate, cele câteva societăți turistice serioase.

În arhivele Ministerului Muncii și al Sănătății, pe lângă care a funcționat un serviciu de turism, există un bogat material documentar în această privință. El oglindește pe lângă activitatea turistică

dela unire incoace, eforturile ce s'au făcut de către personalități competente în materie ca: Prof. *Emil Racoviță*, *Gen. Vicol*, *M. Haret*, *Em. Bucuță*, etc., pentru a se da o înjghebare serioasă turismului la noi, material ce nu poate să rămâie neutilizat, la alcătuirea legii pentru organizarea turismului.

Înfăptuirea premiselor amintite mai sus, sprijinul pe care-l așteaptă societățile turistice în activitatea lor, cât și coordonarea activității acestora, trebuie să fie una din preocupările fundamentale ale acestei legi.

Altfel, viitorul „oficiu de turism” nu va depăși rolul său biurocratic, de a prezenta vilegiaturiştilor străini în locul unei trainice organizații turistice, fotografii, afișe și publicații de cele mai multe ori improvizate.

O NOUA INSTITUȚIE s'a altoit cu succes pe trunchiul vechei tradiții culturale a orașului grăniceresc din Nordul Ardealului.

E *muzeul năsăudean* înființat acum doi ani, din inițiativa câtorva aleși cărturari, dintre care unii adevărați erudiți (*Iulian Marțian*, *Iuliu Moisil*) ce au luat hotărârea „ca să-și pună laolaltă colecțiile de cărți, de acte, de documente relative la ținutul nostru, de manuscrise, de diferite publicațiuni și alte obiecte ce se găsesc în proprietatea lor, vrednice de conservat, ca să nu se risipească după încetarea lor din viață — după cum cu durere se întâmplă așa de des cu multe bogății naționale, adunate cu trudă, jertfe și dragoste de către oamenii de bine —, ci să rămână toate aceste laolaltă, să se păstreze pentru amintirea înaintașilor noștri și pentru cunoașterea istoriei și a stării culturale a neamului nostru”.

Muzeul a fost deja instalat în localul internatului liceului „Gheorghe Coșbuc” din Năsăud și colecțiunile rare de acte și documente își așteaptă cercetătorii.

Această inițiativă, de un spirit altruist, pe care destul de rar îl întâlnim în pre-

ocupările culturale dela noi, nu e de altfel singurul merit al intemeietorilor.

Broșura, care ne aduce o veste atât de îmbucurătoare, amintește de un ciclu de conferințe și de șezători populare, ținute pentru poporul din Năsăud și satele din ținutul grănicerilor, la care au adus o prețioasă contribuție și unii din profesorii universității clujene (I. Popescu-Voităști, Aug. Maior, Valeriu Moldovan), reinviindu-se astfel bunul obicei, practicat și înainte de război în Năsăud, de a infiltra poporului prin aceste conferințe și șezători, încredere și dragoste pentru manifestările intelectuale.

Val. Pușcariu

PROVINCIA la noi e privită și înfățișată întotdeauna somnolentă și părăginită. Și totuși acolo, în atâtea colțuri ferite de țară, s'ar putea munci cu pasiune și destoinicie pentru a înfrânge monotonia și pustiul, desgropând din uitare și punând în valoare atâtea comori de artă ce formează zestrea milenară a regiunii. În locul farnientismului burghez s'ar crea astfel o atmosferă de dragoste față de ținutul românesc, pe care l'ar situa cu tot sporul lui de creație în ritmul viu al culturii de pe toată întinderea patriei.

Pildă în această privință ne-ar putea servi atâtea țări unde se cultivă din vechi timpuri orice crâmpie de suflet autohton, unde se păstrează cu sfințenie toate manifestările de viață tradițională. Din acest regionalism activ svâcnește robust și plin de sevă sufletul popular, care dă directive hotărâtoare în viața culturală a neamului.

La noi Astra a fost și în privința aceasta premergătoare. A fondat în Sibiu frumosul Muzeu al Asociațiunii, care este oglinda vie a regiunii. Sub egida ei s'ar putea crea de fiecare despărțământ un muzeu, în care să se depoziteze cu sârguință orice material documentar, care ar putea prezenta un interes pentru istoria culturală a ținutului. Și-ar găsi un loc acolo iconițe vechi, zugrăvite de mâna

măiastră a cutărui meșter-zugrav, azi aruncate și prăfuite în pod de biserici și mănăstiri, bucoavne cu scoarțele roase de carii vremii și cu filele soioase, dar mai ales țesături și broderii, cămăși, alțițe, broboade, ii cu râuri, covoare minunate și atâtea alte hăineturi neoaș-românești, în cari imaginația populară și-a urzit și țesut toate gândurile și dorurile, tot simțul său de armonie și frumos, apoi creștăturile tăiate cu grijă pe băta ciobanului sau pe sfesnice sfinte de călugări munciți de pasiunea credinții, smeritele troițe scobite în lemn, cari străjuiesc încrucșarea de drumuri sau vârful de munte și alte multe asemenea odoare strămoșești.

Astra ar avea un teren de muncă cu perspective nebănuite de rodnice, îndreptându-se cu aceste gânduri spre sate, adevăratele zăcăminte de tradiție ale țării. De acolo ar putea culege atâtea pozoabe prețioase, cruțându-le de nepăsarea sau nepriceperea celor cari le mai au, salvându-le însă mai ales de o pieire sigură.

Astfel provincialul și-ar găsi un rost util de contribuție efectivă în promovarea culturii naționale. Acest cult al etnicului regional ar da o altă față orașelor noastre, unde în locul obișnuitei monotonii somnolente te-ar întâmpina un indemn de preocupare spirituală.

George Vulcu

PROGRAMUL unei acțiuni culturale de amploare, menită să se desfășoare deopotrivă pe toată țara, ia forme din ce în ce mai concrete. Vorbim de inițiativa oficială, care pleacă dela Ministerul Instrucțiunii, singura care poate și este chemată să îmbrățișeze cu un egal interes toate regiunile și mai ales pe acelea unde inițiativa locală a fost inexistentă până acum, sau ineficace.

Dacă proiectul Senatului Cultural n'a putut lua încă ființă legală, ca să se poată constitui forul suprem de control și de îndrumare a acestei acțiuni, Direcțiunea Educației Poporului își continuă totuși

activitatea cu stăruință și cu chibzuială. Căci ceea ce caracterizează lucrările acestei instituții, patronată de spiritul metodic și clar văzător al d-lui Ministru D. Gusti, este mai puțin graba după anumite rezultate uimitoare dar aparente și mai mult sistemul și munca ordonată, care va da cu siguranță rezultate trainice și bine-făcătoare.

Pentru inițierea și orientarea propagandiștilor culturali, Direcțiunea a tipărit în cursul acestui an un *Program de lucru*, cu colaborarea celor mai de seamă cunosători ai problemei. Sunt dezbătute aici, în articole sumare dar bogate în sugestii, chestiunile cari privesc educația fizică, morală și intelectuală a poporului. Deosebit de interesant și original este capitolul intitulat „Cultura muncii”, unde se vorbește despre probleme ca arta și industria casnică a femeii, educația și propaganda cooperativă, educația economică a țăranului, după regiuni: la câmpie, la munte, în regiunea apelor, a dealurilor și a pădurilor.

În același timp s'a mai tipărit un alt manual auxiliar al propagandistului cultural, cuprinzând *Catalogul Bibliotecii Populare*. Valoarea acestui repertoriu este cu atât mai mare cu cât operele alese sunt grupate după cuprinsul lor, și după vrâsta și indeletnicirea cetitorilor pe cari ele i-ar putea interesa. După aceste indicații se pot alcătui ușor biblioteci speciale, ca de pildă o bibliotecă pentru copii, sau pentru meseriași, etc. Nou este iarăși catalogul literaturii muzicale și al plăcilor de patefon, a căror importanță educativă nu poate fi trecută cu vederea.

De sigur acest Catalog nu este complet. Lipsesc, de exemplu, la capitolul „Igienă și medicină populară” broșurile tipărite de Secția medicală și biopolitică a Aștrii și lipsesc, fără îndoială, și alte cărți, tot atât de folositoare și de potrivite, la toate capitolele. El se poate întregi însă și printr'o retipărire periodică, cu completările necesare, poate ajunge la o valoare ideală.

Olimpiu Boitș

ÎN SPORADICELE RAPORTURI culturale româno-maghiare, încercarea inițiată în această toamnă de secția maghiară a P. E. N. Clubului din România, merită o subliniere atentă. E vorba de o serie de conferințe organizată de scriitorii unguri ardeleni, la Cluj, cu scopul de a face cunoscute publicului maghiar de aici câteva aspecte din literatura și arta românească actuală. Ciclul a fost inaugurat în ziua de 7 Oct., în prezența dlui Em. Bucuța, prin conferința extrem de bogată în amănunte a profesorului *Arpad Bitay* care a vorbit despre relațiile literare româno-maghiare din trecut. În săptămâna următoare d. *Lupu Gyalui* a prezentat, succint, pe Caragiale. Ciclul va continua prin conferința romancierii *Maria Berde* despre L. Rebreanu; *Emeric Kádár*, autorul unui admirabil volum de traduceri din baladele noastre populare, va vorbi despre aceste balade, poetul *Eugen Dsida* care pregătește și el un volum de traduceri din românește (am citit câteva transpunerii din Argezi; sunt de o fineță remarcabilă se va ocupa de traduceri în românește din *Ady*, iar artistul cumular (romancier, arhitect, desenator și critic de artă) *Carol Kós* va arăta influențele reciproce în arta populară română și cea maghiară. Prozatorul *Ernest Ligeti* va evoca figura pictorului *Nicolae Barabás*, autorul unui interesant ziar de călătorie în Principate de pe la mijlocul veacului trecut. *Elemér Jancsó* și *Francisc Szemlér* vor vorbi despre lirica românească, în sfârșit *Erna Kabdebó* va interpreta poezia de dragoste a lui Eminescu.

INTRUN NR. DIN REVISTA BUDAPESTANĂ *Nyugat* (Occident), poetul *I. Illyés* publică, sub titlul *Pieire*, niște note de drum dintr'o călătorie de astă vară prin *Ținutul de dincolo de Dunăre al Ungariei*. Un strigăt de alarmă se desprinde din aceste note: „Ținutul acesta e în primejdie de moarte; toată lumea de aici o știe. Budapesta, evident, habar n'are, și îmi pot închipui că oamenii noștri politici care au crescut în vechea Monarhie și care

consideră Ungaria încă și astăzi după hărțile de dinainte de război, chiar dacă văd ce se petrece aici, nu atribuie prea mare importanță unui județ, două. Dar ce o să fie când într'o bună zi ținutul acesta întreg se va desface de Ungaria? Va putea rezista, ca stat independent, fâșia de pământ dintre Dunăre și Tisa — dacă din capul locului ea va rămâne ungurească; merită acest neam să trăiască între celelalte neamuri ale lumii? Granițele lui vor fi impinse cu câteva zeci de km. spre centru și Ungaria va înceta să existe, se va scufunda și nu-i va rămânea nici măcar nădejdea reinvierii ca odinioară Poloniei".

Rasa maghiară e izbită mortal în regiunea aceasta transdanubiană prin scăderea catastrofală a natalității. Datele statistice ale dlui Illyés oferă surprize ca aceasta: în satul Babarc a cărui comunitate religioasă calvinistă datează din 1542, azi trăiesc 424 de Germani. Școala ungurească n'are decât o singură elevă (elevi nici unul): fetița preotului reformat. Preotul care e și învățător face așa dar lecții în această școală pentru fiica sa, unica elevă".

Pozițiile pierdute sunt ocupate de Germani. „Tăvălugul funcționează impecabil. Pornind dinspre Drava spre Budapesta, el a ajuns la jumătatea drumului, hotarele județului Fejér. Mici insule de germanism viguros îi pregătesc drumul. De Budapesta n'are de ce să-i fie teamă. Aceasta a fost doar capitala țării, a poporului niciodată. Și nu e nevoie nici măcar de *Anschluss* care de altfel se va înfăptui, mai curând sau mai târziu cu toată certitudinea".

Observațiile dlui Illyés au deslănțuit o serie întreagă de răspunsuri. Nr. următor din Nyugat (Octombrie) aduce câteva din cele mai interesante. Poetul *M. Babits* exclamă amar: „Nu e vorba aici de mai puțin lucru decât de dispariția totală și încă în foarte scurtă vreme a maghiarimei de peste Dunăre și de înlocuirea ei prin populația germană". Pentru cei care și-ar

face iluzii despre asimilarea nemților de către unguri, d. Babits spune: „Patria lor (e vorba de nemții din Ungaria) de peste granițe, Marea Germanie, ține seamă de ei, de acești *Auslanddeutschen*. Când un german din Ungaria se declară maghiar, el are parcă impresia că maghiarimea însăși nu e altceva decât un fel de rasă germană, împinsă spre Orient, care chiar dacă nu vorbește încă nemțește, se declară însă mândră de a fi soldatul credincios al cauzei germane".

Și încă un pasagiu din Babits: „Guvernele maghiare au răsfățat totdeauna, și fără motiv, pe germanii dela noi. Ele (guvernele maghiare) aveau totdeauna lozinci șoviniste și se apărau veșnic de toate naționalitățile, pe germani însă îi favorizează și-i sprijinesc. Și totuși, există o primejdie mai mare și un blestem mai vechi decât germanii?"...

D. Babits e sceptic în ce privește statistica oficială, iar un alt anchetator, L. Fülep, care cunoaște din investigații personale cele trei județe mai primejduite (Baranya, Somogy și Tolna) îi contestă orice valoare reală și ajunge la următoarea concluzie: „Poporul maghiar e pe panta pieirei; aceasta nu este ideea fixă a unui om sau a câtorva... ci convingerea tuturor acelor — fără excepție — care trăiesc în aceste regiuni ungurești primejduite. Nu numai noi, așa zișii boieri, trăim în această convingere, ci și poporul însuși care-și recunoaște, *resemnat*, pieirea. Știu aceasta domnii care au poftă de discuții?"

Comentând acest bilanț mohorât, revista *Europe Centrale* (Praga, 14 Oct. 1933) face următoarea remarcă cu privire la credibilitatea statisticii maghiare: „Cum s'ar putea preciza numărul Slovacilor, Sârbilor și Românilor din Ungaria cu mai multă exactitate decât acel al Germanilor — minoritate privilegiată — când personalități maghiare atât de demne de crezământ, se văd obligate să puie la îndoială rezultatele recensămintelor oficiale?"

BULETINUL ASTREI

După vacanță

Despărțământul clujan al Astrei și-a reluat activitatea de propagandă culturală chiar din întâia Duminecă de după adunarea dela Brașov. Frumoasele rezultate obținute în anii din urmă, într'un județ unde totul era de făcut pentru dotarea satelor cu elementele unei vieți spirituale mai înalte și pentru sădirea unei demnități românești în sufletele țărănilor, sunt un stimulent admirabil pentru conducătorii acestui despărțământ.

La campania din ultimele săptămâni au luat parte, pe lângă conducătorii organizației, prof. Iuliu Hațieganu, Ioan Goia și doctorul T. Spârchez, o seamă de intelectuali din Cluj cu dragoste pentru populația satelor noastre. Amintim pe inspectorul Atanasie Popa, directorul de bancă Vasile Vlaicu; medicii Olteanu, Todea, Frățilă și Bodea și actorul I. Fărăianu, nelipsit dela nici o șezătoare, ca sarea în bucate.

Casa cult rălă „Iuliu Hațieganu“

Inceputul s'a făcut în comuna Zimbor, unde s'a strâns un popor numeros din satele învecinate (Nire, Tămașa, Arghiș, Hida, Almaș, Stana, Sânpetru Almașului, Santa Maria, Sutor, Topa Mică și Mestecă) pentru a participa la inaugurarea unei case culturale, boțezată cu numele președintelui de despărțământ. Serbarea a fost impunătoare și semnificativă. Mulțimea de săteni, în haine de sărbătoare, au cinstit vrednicia fraților lor din Zimbor, cari s'au ostenit sacrificând brațe de

muncă și bani scumpi pentru a zidi această casă culturală. Dar mai ales au cinstit pe președintele despărțământului, prof. Iuliu Hațieganu, care i-a servit pe Zimboreni nu numai cu îndemnuri ci și cu o importantă danie în bani, devenind astfel unul din ctitorii acestei Case.

Prin aceasta festivitatea dela Zimbor s'a transformat într'o sărbătoare a muncii, căci „inaugurarea unei Case Culturale este o sărbătoare a muncii, a faptei“, a spus cu dreptate vrednicul ctitor.

Într'o Duminecă din luna Octombrie s'a mai inaugurat o astfel de casă, în comuna Topa Mică, un produs, aceasta, al hârniciiei și al bunei înțelegeri dintre săteni și conducătorii lor locali. Zelul intelectualilor dela sate, preoți, învățători și notari este admirabil și vrednic de toată lauda.

Toate Casele Naționale înființate sunt inzestrate cu câte o bibliotecă, statornic focar de lumină care n'ar trebui să lipsească din nici o comună.

Un punct important din programul acestor șezători festive a fost rezervat producțiilor muzicale și sportive, cele dintr'ăi realizate cu concursul corului Școalei normale de fete din Cluj și cel al înjghebărilor corale locale, iar cele din urmă prin contribuția organizațiilor de Șoimi ai Carpaților, cari se infiripă rând pe rând în comunele acestui județ.

Teatrul pentru țărani

Pentru a le da țăranilor din regiune prilejuri și mai alese de desfătare suflete-

tească, despărțământul din Cluj a încercat în anul acesta înfăptuirea unei noi idei din programul său de activitate. Odată pe lună sunt aduși la Cluj țărani satelor mai apropiate ca să vadă teatru. Nu un teatru făcut de semenii lor sau de alți diletanți, ci teatrul actorilor de profesie.

Înfăptuirea acestei idei a fost posibilă prin bunăvoința directorului general al Teatrului și Operei Române, d. Constantin Pavel, care înțelege să pună spectacolele acestor instituții de artă, rând pe rând, la dispoziția tuturor straturilor sociale: muncitori, țărani și intelectuali.

Pentru noi, întâiul spectacol destinat țăranilor, cu care s'a inaugurat chiar stagiunea din acest an a Teatrului și a Operei, a fost o revelație. O sală de teatru populată numai cu țărani, de vârste diferite, urmărind cu interes și cu înțelegere producția de pe scenă, bucurându-se cu o reținută mândrie, — era un spectacol vrednic de a fi văzut, pe care a ținut să-l vadă însuși prim-ministrul țării, d. Alexandru Vaida Voevod.

Teatrul țărănesc este o preocupare curentă a zilelor noastre. El intră și în programul cultural cu vaste ramificații al dlui ministru Dim. Gusti. La Cluj s'a trecut dela idee la înfăptuirea ei. Devotamentul și însuflețirea oamenilor există. Nu lipsesc nici posibilitățile materiale favorabile. Pentruca inițiativa să aibă succesul dorit, un singur lucru mai trebuie: fixarea repertoriului potrivit. Trebuie alese piese — dramatice sau lirice — potrivite pentru un public atât de special. Ele există în măsură suficientă, atât în literatura autohtonă cât și în literaturile străine.

Partea dramatică nu trebuie să se mărginească numai la piese. Un monolog sau un dialog, dacă este bine ales și, firește, bine interpretat, poate întregi în mod strălucit programul spectacolului, care trebuie să aibă variație. Bune sunt și declamările, încercate dela început, dar pe lângă aceleași condițiuni: să fie adecvate publicului și rostite cu duh și cu dicțiune. Căci Doina lui Eminescu, dela întâia reprezentare, a fost cu totul nepotrivită.

Fapte din Sighet

Puține despărțăminte au înființat, în cursul anului de activitate expirat, atâtea biblioteci populare ca acela din Maramureș, al cărui îndrumător este doctorul V. Ilea.

Distribuirea de biblioteci în satele maramureșene s'a pornit din nou în ziua de 15 Octomvrie, când au fost dotate cu cărți cercurile culturale din comunele Săpânța și Remeți.

În același timp s'au început lucrările de amenajare ale Palatului Cultural din Sighet, în așa fel încât el să corespundă tuturor mijloacelor de acțiune culturală pe cari le pune în mișcare acest despărțământ. Noul palat va avea o sală de gimnastică, pentru exercițiile Șoimilor, cari câștigă tot mai mult teren și o sală de muzică, unde vor începe în curând probele de cor și orchestră. Va mai avea apoi o sală de lectură cu bibliotecă și o sală mare cu scenă pentru conferințe și șezători. Casina Română locală și organizația culturală a meseriașilor români deasemenea vor fi găzduite acolo.

A. *DEMIAN*: Inger din ceata Domniilor (Cupola principală).
Catedrala ortodoxă din Cluj

Judec. I. Giurgiu

AM PRIMIT LA REDACȚIE :

- Toma Murgoi-Jiboleanu*, Sincere. Poezii. Sighet, 1932.
Lucian Predescu, Diaconul Coresi. București, 1933
Eugeniu Speranția, Problemele sociologiei contemporane. București, 1933,
Soc. Rom. de Filosofie.
G. T. Niculescu-Varone, Jocurile noastre naționale. București, 1933.
Diracția Educației Poporului, Program de lucru pentru acțiunea culturală. Buc., 1933.
Id., Catalogul Bibliotecii populare. Buc., 1933.
Buletinul demografic al României, Octombrie, 1933.
Korunk, Cluj. Octombrie, 1933.
Abecedar, Turda. N-rele 21—22.
L'Europe Centrale, Praha. N-rele 38—42, 1933.
Libertatea, București. An. I, N-rele 19—20.
Revista Institutului Social Banat-Crișana, Timișoara. An. I. No. 2—5.
Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, Iași—Sibiu. Oct.—Dec., 1933.
Hotarul, Arad. An. I, No. 5.
Revista Critică, Iași. April—Septembrie, 1933.
Carpații, Cluj. Anul I, No. 10.
Făt Frumos, Suceava, Iulie—August, 1933.
Boabe de Grâu, București. Iulie. August, 1933.

REDAȚIONALE.

Cu numărul acesta, revista noastră aduce importante îmbunătățiri. Pe lângă o mărire a tirajului, necesară din cauza numeroaselor cereri care n'au putut fi satisfăcute până acum, ne vedem nevoiți să sporim și numărul paginilor. Clișeele artistice sunt o altă inovație pe care ne vom năzui s'o menținem.

Toate aceste îmbunătățiri le-am realizat fără urcarea prețului de desfacere, pentru ca revista să fie accesibilă tuturor intelectualilor, oricât de modest le-ar fi bugetul personal.

Cititorilor le cerem un singur lucru : Să ne restituie numerele apărute până acum, în caz că nu înțeleg să se considere abonați, sau să ne trimită cât mai în grabă, prin mandat poștal, costul abonamentului.

GÂND ROMÂNESC

ANUL I. No. 6.

OCTOMVRIE 1933

CUPRINSUL:

Dimitrie Todoran, Pesimismul creator.

Ion Focșeneanu, Brațul.

Pavel Dan, Poveste țărănească.

Radu Brateș, Hanul dintre plopi.

I. Agârbiceanu, În lumina primăverii

Mircea Marc, Fuga.

Radu Roman, Statul romano-catolic ardelean.

CRONICI

CRONICA LITERARĂ. *Ion Chinezu*, Gib. I. Mihăiescu, Rusoaica.

Ion Breazu, G. Bogdan-Duică, Ioan Barac.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ, *Ștefan Pașca*, N. Drăganu, Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei.

PROBLEME PEDAGOGICE. *Vasile Băncilă*, Profesorul secundar (portret moral).

MIȘCAREA CULTURALĂ

CĂRȚI: *N. D. Cocea*, Fecior de slugă (C. Pastia); *M. Sadoveanu*, Soarele în baltă sau Aventurile șahului (N. Caranica); *I. Jura*, Mitul în poezia lui Eminescu (Radu Brateș); *I. Dremer* și *I. Marin*, Maramureșul Românesc; *Prof. Dr. N. Leon*, Note și amintiri (Val. Pușcariu); *I. Lupaș*, Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia (Ion Moga); *Andrei Rădulescu*, Originalitatea dreptului român (O. F. Popa). — REVISTE: Boabe de Grâu; Buletinul Demografic al României (Olimpiu Boițoș). — INSEMĂRI de P. Aldea, O. Boițoș, I. Chinezu, Val. Pușcariu, G. Vulcu.

BULETINUL ASTREI

După vacanță; Casa culturală „Iuliu Hațieganu”; Teatrul pentru țărani; Fapte din Sighet.

Planse artistice (Catedrala ortodoxă din Cluj):

C. Bogdan, Maica Domnului.

A. Demian, Inger din Ceata Domniilor.

Tipografia „Cartea Românească” Cluj, Calea Dorobanților No 14.

LEI — 20.